VISIT…

LANZAROTE Caliente.COM

NOAM CHOMSKY

- Τα ΜΜΕ Σαν Καθρέφτης της Κοινωνίας
- Μερικές Σκέψεις για τα ΜΜΕ
- Η Κατασκευή της Συναίνεσης

Ελευθεριακή Κουλτούρα

Η επιλογή και οι μεταφράσεις των κειμένων έγιναν από τον Παναγιώτη Καλαμαρά και τη Μαρλέν Λογοθέτη, η τεχνική επεξεργασία έγινε στο Εργαστήρι της Ελευθεριακής Κουλτούρας, τα σκίτσα που συνοδεύουν την έκδοση είναι του Clifford Harper και κυκλοφόρησε στην Αθήνα το φθινόπωρο του 1995 σε περιορισμένο αριθμό αντιτύπων, με τη χρήση να είναι ελεύθερη αρκεί να αναφέρονται οι πηγές.

NOAM CHOMSKY

Τα ΜΜΕ Σαν Καθρέφτης Της Κοινωνίας
Μερικές Σκέψεις Για Τα ΜΜΕ
Η Κατασκευή Της Συναίνεσης

Τα ΜΜΕ Σαν Ένας Καθρέφτης Της Κοινωνίας — Αλλά Όχι Ακριβώς Με Τη Συνηθισμένη Έννοια

Η συνέντευξη που ακολουθεί, δόθηκε στις 21 του Οκτώβρη 1984 και δημοσιεύθηκε στο έκτο τεύχος του περιοδικού Comity, Φλεβάρης 1985, των εκδόσεων ***Albany Student Press*** *του πολιτειακού πανεπιστημίου της Νέας Υόρκης.*

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπάρχει κάποια δόση πραγματικότητας στην άποψη πως τα ΜΜΕ είναι ο καθρέφτης της κοινωνίας, ότι δηλαδή εάν κατηγορούμε τα ΜΜΕ, στην πραγματικότητα κατηγορούμε το μέσο αντί του μηνύματος;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Λοιπόν, νομίζω ότι στην ιδέα πως τα ΜΜΕ είναι ο καθρέφτης της κοινωνίας υπάρχει πολλή αλήθεια, αλλά όχι ακριβώς με τον τρόπο που το θέτουν. Δεν απεικονίζουν με ακρίβεια την κοινωνική πραγματικότητα. Μάλλον η αλήθεια σ' αυτόν τον ισχυρισμό έγκειται στο ότι τα ΜΜΕ τείνουν να παρουσιάζουν και να ερμηνεύουν την κοινωνική πραγματικότητα μέσα σ' ένα πλαίσιο, που στο μεγαλύτερο μέρος του έχει στηθεί από την εγχώρια εξουσία. Αυτό αληθεύει σε κάθε κοινωνία, αλλά στη δική μας κοινωνία σημαίνει, τελικά, το επιχειρηματικό σύστημα και τους στενά συνδεδεμένους μ' αυτό κρατικούς υπαλλήλους, το ίδιο το εκτεταμένο και περίπλοκο ιδεολογικό σύστημα (στο οποίο περιλαμβάνονται μεγάλα τμήματα της κατεστημένης ιντελλιγκέντσιας, τα σχολεία κλπ). Αυτά συνθέτουν ένα πλαίσιο το οποίο μπορούμε εύκολα να αποκαλέσουμε σύστημα κατήχησης, που αντανακλά την κοινωνική εξουσία και μέσα στο οποίο τα ΜΜΕ δουλεύουν πολύ αποτελεσματικά, συχνά ασυνείδητα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Τείνουν οι οργανισμοί των ειδήσεων να οδηγούνται σε κάποιας μορφής συστηματική ανάλυση ή τα πάντα εξαρτώνται από την ατομική ιδιοσυγκρασία και κρίση, κάτι που διαφέρει από περίπτωση σε περίπτωση και εμποδίζει οποιασδήποτε μορφής γενική λογική;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Ω, πιστεύω ότι υπάρχει μια γενική λογική. Υπάρχει κάτι

που μπορείς να το αποκαλέσεις κομματική γραμμή. Λοιπόν, πρώτα απ' όλα υπάρχουν διαφορές. Παραδείγματος χάριν ένας τοπικός δημοσιογράφος, που ας πούμε δουλεύει πάνω στη διαφθορά της αστυνομίας, σίγουρα υπόκειται σε κάποιας μορφής πιέσεις, πιθανόν ο αρχισυντάκτης να γνωρίζει κάποιον τοπικό επιχειρηματία ή κάτι τέτοιο, όμως βασικά είναι μάλλον ελεύθερος να κάνει αυτό που θέλει, δηλαδή η πίεση της κατήχησης δεν είναι τόσο μεγάλη.

Από την άλλη πλευρά, όταν περνάς σε ζητήματα μεγαλύτερου ενδιαφέροντος, που αφορούν την πραγματική εξουσία στη χώρα - ζητήματα γύρω από την εξωτερική πολιτική, τη στρατιωτική πολιτική της χώρας κλπ, ή γενικά ζητήματα οικονομικής πολιτικής, πράγματα που πραγματικά επηρεάζουν τους ανθρώπους -, σ' αυτή την περίπτωση ανακαλύπτει κανείς ότι οι πιέσεις του συστήματος κατήχησης, αυτής της κομματικής γραμμής, γίνονται πολύ μεγάλες και υπάρχουν ελάχιστοι άνθρωποι που μπορούν να παρεκκλίνουν (ακόμη και να το αντιληφθούν). Πιστεύουν ότι μάλλον είναι αντικειμενικοί, αλλά μπορείς εύκολα να δείξεις ότι λειτουργούν μέσα σ' ένα πλαίσιο κοινά αποδεκτών προϋποθέσεων που απέχει πολύ από το να είναι αντικειμενικό, και συχνά απέχει πολύ και από την αλήθεια.

Επιτρέψτε μου να σας δώσω ένα παράδειγμα του πόσο εκλεπτυσμένο μπορεί να είναι κάτι τέτοιο. Την Κυριακή 7 Οκτώβρη, στο ένθετο περιοδικό των Times υπήρχε ένα μάλλον ενδιαφέρον άρθρο του Thomas Friedman, ο οποίος είναι ένας πολύ καλός δημοσιογράφος, ένας από τους καλύτερους. Ήταν ένα άρθρο σχετικά με τον κίνδυνο του εξτρεμισμού στη Μέση Ανατολή. Κι έγραφε ότι υπάρχει αυτό το μετριοπαθές κέντρο όπου βρίσκεται η ελπίδα, αλλά όμως υπάρχουν και τα εξτρεμιστικά άκρα που με το καιρό παίρνουν το πάνω χέρι. Πιστεύουν στη βία κ.ο.κ.

Λοιπόν, εντάξει. Έννοιες όπως μετριοπαθής και εξτρεμιστής δεν είναι και τόσο καθορισμένες- εξαρτάται από ποια πλευρά το βλέπεις. Όλοι θεωρούν τους εαυτούς τους μετριοπαθείς και όλους τους άλλους εξτρεμιστές. Έτσι έχει ενδιαφέρον να δεις πώς χρησιμοποιούνται οι έννοιες. Και έτσι βλέπεις ποιες είναι οι υπονοούμενες προϋποθέσεις. Λοιπόν οι έννοιες χρησιμοποιούνται όπως το περίμενες. Οι εξτρεμιστές είναι οι Χομεϊνικοί, οι Σιίτες που βομβάρδισαν τους πεζοναύτες, και στο Ισραήλ η Καχάν. Οι μετριοπαθείς είναι το ισραηλινό Εργατικό Κόμμα και βεβαίως οι Ενωμένες Πολιτείες. Η PLO, παρεμπιπτόντως, είναι εξτρεμιστική. Ο Αραφάτ είναι ένας εξ-

τρεμιστής, αλλά οι μετριοπαθείς είναι το ισραηλινό Εργατικό Κόμμα και οι κυβερνήσεις Ρέηγκαν.

Λοιπόν, αυτό έχει ενδιαφέρον γιατί σου λέει ποιες είναι οι υπονοούμενες προϋποθέσεις. Οι υπονοούμενες προϋποθέσεις είναι ότι οι άνθρωποι που απορρίπτουν την πιθανότητα ενός πολιτικού διακανονισμού, ο οποίος θα βασίζεται στην αρχή πως οι και οι δύο λαοί έχουν το δικαίωμα του εθνικού αυτοκαθορισμού, τόσο οι Ισραηλινοί όσο και οι Παλαιστίνιοι, οι άνθρωποι που απορρίπτουν κάτι τέτοιο είναι οι μετριοπαθείς, ενώ οι άνθρωποι που προωθούν την παραπάνω λύση, όπως η PLO, είναι οι εξτρεμιστές.

Τώρα, όλα αυτά βγάζουν νόημα αν αποδεχτείς την έντονα ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΗ ΠΡΟΥΠΟΘΕΣΗ πως οι Παλαιστίνιοι δεν πρέπει να έχουν τα ανθρώπινα δικαιώματα που αποδεχόμαστε για τους Εβραίους. Αν πιστεύεις ότι οι Παλαιστίνιοι και οι Εβραίοι είναι ανθρώπινα όντα με δικαίωμα στον εθνικό αυτοκαθορισμό και ότι οι ιθαγενείς πληθυσμοί τουλάχιστον έχουν αυτό το δικαίωμα, τότε η θέση της PLO είναι η μετριοπαθής, και του Εργατικού Κόμματος και των Αμερικανών η εξτρεμιστική. Στην πραγματικότητα, ακόμη και ομάδες στο Ισραήλ όπως η «Ειρήνη Τώρα», δεν πάνε τόσο μακρυά όσο η PLO, που υποστηρίζει την πολιτική διευθέτηση μέσω της ύπαρξης δύο κρατών. Έτσι υπονοείται στη συζήτηση μια ρατσιστική προυπόθεση. Επίσης υπονοείται στη συζήτηση μια ακόμη πιο κρίσιμη προϋπόθεση, ότι τα γεγονότα είναι εντελώς άσχετα. Παραδείγματος χάριν, το γεγονός ότι η PLO έχει σαν πρόταση την ύπαρξη δύο κρατών, θεωρήθηκε άσχετο, το γεγονός ότι οι Ενωμένες Πολιτείες απέρριψαν την πρόταση και το Εργατικό Κόμμα επίσης την απέρριψε, θεωρήθηκαν άσχετα.

Παρουσιάζει επίσης ενδιαφέρον η χρήση της έννοιας «τρομοκράτης» ή «εξτρεμιστής», όσον αφορά τους ανθρώπους που προβαίνουν σε βίαιες ενέργειες στο Λίβανο. Από την πλευρά τους δεν είναι τρομοκρατία, είναι αντίσταση. Είναι πολύ παράξενο που επιθέσεις σ' έναν στρατό κατοχής αποκαλούνται τρομοκρατικές ενέργειες. Αποκαλούνται έτσι μόνο από τους στρατούς κατοχής. Έτσι, παραδείγματος χάριν, όταν αποκαλούμε την επίθεση εναντίον των πεζοναυτών στο Λίβανο «τρομοκρατία», αυτό εκφράζει προϋποθέσεις που σίγουρα θα πρέπει να εξετασθούν. Θέλω να πω, ότι για το μεγαλύτερο μέρος του πληθυσμού, οι πεζοναύτες βρίσκονταν εκεί απλώς για να ολοκληρώσουν την ισραηλινή εισβολή. Οι ενέργειες εναντίον τους συνιστούν αντίσταση. Αλλά αυτά είναι ζητήματα που δεν

μπορούν καν να εμφανιστούν στον αμερικανικό τύπο.

Αυτό που έχει ενδιαφέρον με το άρθρο του Friedman είναι πως είναι πολύ πειστικό και δίνει την εντύπωση της μετριοπάθειας, αν και ενσωματώνει αρχές που είναι βαθιά ρατσιστικές και οι οποίες θεωρούν άσχετα οποιαδήποτε ιστορικά δεδομένα. Αυτός είναι στην πραγματικότητα ο τρόπος με τον οποίο δουλεύει η προπαγάνδα. Και είναι κατά πολύ πιο αποτελεσματικός απ' το να χτυπάς τους ανθρώπους στο κεφάλι με το ρόπαλο.

Επιτρέψτε μου να σας δώσω ένα άλλο παράδειγμα. Ας πάμε στην Κεντρική Αμερική. Τα μεγάλα νέα αυτής της εβδομάδας είναι ότι ο Ντουάρτε προσφέρθηκε ν' αρχίσουν συνομιλίες. Έτσι διαβάζουμε το ένα πρωτοσέλιδο μετά το άλλο για τη δραματική πρόταση του Ντουάρτε κλπ, κλπ. Λοιπόν, στην πραγματικότητα το ζήτημα είναι μάλλον διαφορετικό. Η πρόταση για διαπραγματεύσεις ήταν από καιρού μια πρότασητων ανταρτών, και στην πραγματικότητα επαναλαμβανόταν συνεχώς από τον περασμένο Μάη, ώσπου και ο Ντουάρτε, στο τέλος, άσχετα για ποιο λόγο, αποφάσισε να συμφωνήσει. Λοιπόν αυτή είναι μια μάλλον διαφορετική εικόνα. Και στην πραγματικότητα, αν διαβάσεις προσεχτικά, μπορείς κάποιες φορές να το δεις, και πάλι όχι στους New York Times, δεν έχω δει τίποτα σχετικά μ' αυτό στους New York Times. Αλλά στην αναφορά του Ασσοσιέτεντ Πρες για την πρόταση του Ντουάρτε, τουλάχιστον απ' ότι δημοσίευσε η Boston Globe, όταν φτάνεις στην εικοστή τρίτη παράγραφο του δημοσιεύματος, βρίσκεις μια παρατήρηση που λέει ότι το ράδιο Venceremos, το ραδιόφωνο των ανταρτών, ανακοίνωσε πως ο Ντουάρτε αποδέχεται την πρόταση των ανταρτών. Λοιπόν, εντάξει, αν είσαι πραγματικά ένας φανατικός αναγνώστης του τύπου, θα δεις ότι ολόκληρη η ιστορία είναι διαφορετική. Αλλά για τον περισσότερο κόσμο, και για την ιστορία, έχουμε να κάνουμε με την υπέροχη πρόταση του Ντουάρτε.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Αυτό μου φέρνει στο μυαλό ένα άλλο παράδειγμα. Η υποτιθέμενη ροή όπλων από την Νικαράγουα στο Ελ Σαλβαδόρ, δέχθηκε πρόσφατα ένα αρκετά δεινό χτύπημα από έναν πρώην αξιωματούχο της CIA.

ΤΣΟΜΣΚΥ: Ναι, από τον David MacMichael. Ακόμη και ο Πρεσβευτής δήλωσε πως πείστηκε ότι η ροή των όπλων από τις αρχές του 1981 έχει μειωθεί στο ελάχιστο.

Αλλά βλέπεις, εδώ υπάρχει κάτι ακόμη πιο βαθύ. Παρατήρησε τον τρόπο με τον οποίο τίθεται η ερώτηση. Σου δείχνει κάτι για τον

τύπο. θέλω να πω, κοίτα, έχουμε τους Αργεντινούς αντιπροσώπους, τα ισραηλινά όπλα, τους Γερμανούς, έχουμε τα καταφύγια στην Ονδούρα. Θέλω να πω ότι όλα αυτά δουλεύουν ανοιχτά. Στην πραγματικότητα διεξάγουμε έναν πόλεμο εναντίον της Νικαράγουα. Αλλά το μόνο ερώτημα που επιτρέπεται να θέσεις, είναι αν οι Νικαραγουανοί στέλνουν μερικά όπλα στους αντάρτες.

Τώρα, το θέμα είναι πως αν οι Νικαραγουανοί δεν στέλνουν όπλα στους αντάρτες, αυτό συμβαίνει γιατί έχουν φοβηθεί. Πρέπει να στέλνουν όπλα στους αντάρτες. Όλοι πρέπει να τους στέλνουν όπλα. Ακριβώς όπως εσύ στέλνεις όπλα στους Αφγανούς αντάρτες. Φαντασθείτε πως βρισκόμαστε στη Σοβιετική Ένωση και διεξάγεται μια μεγάλη συζήτηση για το αν στην πραγματικότητα φτάνουν όπλα στους Αφγανούς αντάρτες από τη CIA, μέσω Πακιστάν. Λοιπόν, η απάντηση είναι πως έτσι πρέπει να γίνεται. Πρέπει να δώσεις όπλα στο λαό να αμυνθεί εναντίον μιας συμμορίας εγκληματιών που υποστηρίζεται από μια ξένη δύναμη, η οποία προσπαθεί να μακελέψει αυτόν το λαό. Αλλά δεν μπορείς να θέσεις αυτό το ερώτημα στη Σοβιετική Ένωση, και δεν μπορείς να θέσεις αυτό το ερώτημα εδώ. Έτσι ακόμη και οι περιστερές έχουν πιαστεί στην παγίδα. Ακόμη και οι περιστερές έχουν παγιδευτεί στο να συζητούν αν οι Νικαραγουανοί δίνουν ή δεν δίνουν όπλα. Το ζήτημα όμως είναι πως μάλλον είναι σωστό να τους δίνουμε όπλα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Φαίνεται να υπάρχει μια διαβρωτική ηδονιστική φιλοσοφία σ' αυτή τη χώρα, η επιθυμία να διασκεδάζεις παρά να πληροφορείσαι. Πιστεύεις ότι τα ΜΜΕ έχουν ευθύνη για τη δημιουργία αυτού του ηδονισμού, ή είναι κάτι που αναπτύχθηκε φυσιολογικά;

ΤΣΟΜΣΚΥ:Λοιπόν, αισθάνομαι ότι υπήρξε μια τεράστια προσπάθεια, μια συγκεντρωμένη τεράστια προσπάθεια, που κατευθύνθηκε ιδιαιτέρως εναντίον της νεολαίας περίπου από το 1970 και μετά, ώστε να πεισθούν οι άνθρωποι πως είναι ηδονιστές. Και ναρκισσιστές. Υπήρξε μια φοβερή προσπάθεια να πεισθούν οι νέοι άνθρωποι ότι είναι ναρκισσιστές. Έτσι υπάρχουν όλες οι μορφές αυτής της λατρείας του ναρκισσισμού και όλοι λένε «πρώτα ΕΓΩ», κ.ο.κ.

Λοιπόν, ξέρεις, τέτοιες τάσεις πάντοτε υπήρξαν, αλλά υπήρχαν επίσης και οι αντίθετες τάσεις, τάσεις για συμπάθεια, αλληλεγγύη, φροντίδα, κ.ο.κ. Και είναι πολύ σημαντικό να βγουν αυτά έξω από τη συνείδηση του ανθρώπου. Στην πραγματικότητα η καθαρή συνέπεια αυτής της προπαγανδιστικής εκστρατείας ήταν να πεισθούν οι νέοι άνθρωποι πως αν δεν είναι ναρκισσιστές, είναι παράξενοι.

Έτσι, ακόμη κι αν είχαν αισθήματα φροντίδας και συμπάθειας, ήταν καλύτερο να τα καταπιέσουν, γιατί αυτό δεν ταίριαζε με τη γενιά τους. Και νομίζω ότι αυτό δούλεψε.

Αναμφίβολα οι άνθρωποι νοιάζονται για την ευημερία τους, αλλά τα ανθρώπινα όντα είναι περίπλοκα πλάσματα, έχουν πολλές τάσεις και ενδιαφέροντα. Και σ' αυτά είναι που πρέπει να δίνουμε έμφαση. Έχει ενδιαφέρον το πώς παρουσιάστηκε αυτή η εκστρατεία. Παρουσιάστηκε λες και ήταν ένα περιγραφικό δεδομένο. Αλλά στην πραγματικότητα αυτό ήταν μια απόπειρα πειθούς και παρακίνησης. Υπήρξαν πολλοί άνθρωποι που στ' αλήθεια φοβήθηκαν τη δεκαετία του '60, όταν άλλοι άρχισαν να δείχνουν ενδιαφέρον, να ενεργοποιούνται πολιτικά κλπ. Αυτό ήταν επικίνδυνο.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Και τα ΜΜΕ ήταν αποτελεσματικά;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Ω, πιστεύω ότι ήταν πολύ αποτελεσματικά. Και πιστεύω ότι μεγάλο μέρος της Αριστεράς συνέβαλλε σ' αυτό, με όλο της το ναρκισσισμό κλπ. Υπάρχει μια ιστορία που συνεχίζεται και η Αριστερά επίσης συμβάλλει, λέγοντας ότι ο ακτιβισμός πέθανε τη δεκαετία του 70. Αυτό δεν είναι αλήθεια. Υπήρχε πιθανόν περισσότερος ακτιβισμός τα χρόνια της δεκαετίας του 70 απ' ότι υπήρχε τη δεκαετία του '60: έχεις το φεμινιστικό κίνημα, το οικολογικό κίνημα κι όλα αυτά τα πράγματα. Αυτά είναι δημιουργήματα της δεκαετίας του 70, αλλά είναι επικίνδυνα, έτσι συνεπώς πρέπει να προσποιείσαι ότι δεν υπάρχουν.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Και αυτή βασικά είναι μια συντονισμένη προσπάθεια;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Εντάξει, δεν θέλω να πω ότι είναι μια συνομωσιακή απόπειρα. Απλά βρίσκονται πολλά κοινά συμφέροντα πίσω της. ·

Σκέψεις του Νόαμ Τσόμσκυ για τα ΜΜΕ Μέσα Από Συνεντεύξεις του

Απόσπασμα από συνέντευξη την 1 Δεκέμβρη 1984 στον David Barsamian.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ας μιλήσουμε για το σύστημα της προπαγάνδας. Έχεις αναφερθεί πολλές φορές στον «μηχανισμό της κρατικής προπαγάνδας». Τι ρόλο παίζουν τα ΜΜΕ στην προώθηση και την εξυπηρέτηση των κρατικών συμφερόντων;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Ένα πράγμα πρέπει να είναι ξεκάθαρο, πως όταν αναφέρομαι στον «μηχανισμό της κρατικής προπαγάνδας», δεν εννοώ ότι κατευθύνεται από το κράτος. Το σύστημά μας διαφέρει εντυπωσιακά από, παραδείγματος χάριν, αυτό της Σοβιετικής Ένωσης, όπου το σύστημα της προπαγάνδας κυριολεκτικά κατευθύνεται και ελέγχεται από το κράτος. Δεν *είμαστε* μια κοινωνία που διαθέτει ένα «Υπουργείο Αλήθειας», που παράγει ένα δόγμα το οποίο μετά είναι όλοι υποχρεωμένοι να το υπακούσουν, σε περίπτωση δε που δεν το κάνουν, έχουν να πληρώσουν ένα σκληρό τίμημα. Το σύστημα μας δουλεύει πολύ διαφορετικά και πολύ πιο αποτελεσματικά. Είναι ένα ιδιωτικοποιημένο σύστημα προπαγάνδας, που περιλαμβάνει τα ΜΜΕ, τα περιοδικά γνώμης και γενικότερα το μεγαλύτερο μέρος της λόγιας ιντελλιγκέντσιας, το μορφωμένο τμήμα του πληθυσμού. Τα πιο μορφωμένα στοιχεία αυτής της ομάδας, εκείνα που έχουν πρόσβαση στα ΜΜΕ, συμπεριλαμβανομένων και των περιοδικών των διανοουμένων, και τα οποία ουσιαστικά ελέγχουν τον εκπαιδευτικό μηχανισμό, πρέπει κυρίως να αναφέρονται ως μια τάξη «κομισάριων», που να ποια είναι η ουσιαστική λειτουργία της: να σχεδιάσει, να προπαγανδίσει και να δημιουργήσει ένα σύστημα δογμάτων και πεποιθήσεων, το οποίο θα υπονομεύσει την ανεξάρτητη σκέψη και θα εμποδίσει την κατανόηση και ανάλυση των θεσμισμένων δομών, όπως και τον τρόπο με τον οποίο αυτές λειτουργούν. Αυτός είναι ο ουσιαστικός, κοινωνικός τους ρόλος. Δεν θέλω να πω πως συνειδητά κάνουν κάτι τέτοιο. Στην πραγματικότητα, δεν το κάνουν. Σ' ένα πραγματικά αποτελεσματικό σύστημα κατήχησης, οι

κομισάριοι μάλλον δεν γνωρίζουν τι συμβαίνει και πιστεύουν πως και οι ίδιοι είναι ανεξάρτητοι, κριτικά μυαλά. Εάν ερευνήσεις τα πραγματικά προϊόντα των ΜΜΕ, τα περιοδικά γνώμης κλπ, βρίσκεις ακριβώς αυτό. Βρίσκεις μια πολύ στενή, πολύ σφιχτά περιορισμένη και αλλόκοτα ανακριβή περιγραφή του κόσμου που ζούμε. Οι περιπτώσεις που ανέφερα είναι παραδειγματικές. Δεν υπήρξε ποτέ πιο ζωντανή και εκτεταμένη συζήτηση στις ΕΠΑ, απ' όσο γνωρίζω, απ' αυτήν που έγινε για τον πόλεμο στο Βιετνάμ. Παρόλα αυτά, πέρα από κάποιες οριακές περιπτώσεις, η συζήτηση διεξήχθη απολύτως ανάμεσα σ' αυτούς που αποκαλούνται «περιστερές» και σ' αυτούς που αποκαλούνται «γεράκια». Τόσο τα γεράκια όσο και οι περιστερές ξεκινούσαν αποδεχόμενοι ένα ψέμμα, τόσο εκπληκτικό, που ούτε ο Όργουελ θα μπορούσε να το φανταστεί, δηλαδή το ψέμμα ότι υπερασπίζαμε το Νότιο Βιετνάμ, όταν στην πραγματικότητα επιτιθόμασταν στο Νότιο Βιετνάμ. Όταν ξεκινάς μ' αυτή την πρόταση, εύκολα ακολουθούν όλα τα υπόλοιπα.

Περίπου τα ίδια ισχύουν και σήμερα. Ας πάρουμε την πρόσφατη περίπτωση γύρω από τα αεροπλάνα Mig στη Νικαράγουα. Τι συνέβη; Οι ΕΠΑ στέλνουν εξελιγμένα αεροπλάνα στο Ελ Σαλβαδόρ, έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να ξεκινήσουμε την επίθεση εναντίον του λαού του Ελ Σαλβαδόρ. Ο στρατός που θα διεκπεραιώσει αυτή την επίθεση, είναι στην πραγματικότητα στρατός κατοχής, ακριβώς όπως ο πολωνικός στρατός είναι στρατός κατοχής στην Πολωνία, υποστηριζόμενος από μια ξένη δύναμη, εκτός από το ότι ο στρατός στο Ελ Σαλβαδόρ είναι κατά πολύ πιο κτηνώδης και διαπράττει πολύ μεγαλύτερες ωμότητες. Προσπαθούμε να ξεκινήσουμε αυτή την επίθεση στέλνοντας εξελιγμένα αεροπλάνα, ενώ σήμερα αμερικανοί πιλότοι συμμετέχουν άμεσα στη διεύθυνση των αεροπορικών χτυπημάτων, κλπ. Είναι απολύτως φυσικό, οποιοσδήποτε μελετητής του Όργουελ θα το περίμενε, το ότι θα κατηγορήσουμε την ΑΛΛΗ πλευρά πως φέρνει εξελιγμένα αεροπλάνα. Επίσης ενορχηστρώνουμε έναν πραγματικό πόλεμο εναντίον της Νικαράγουα, μέσω ενός μισθοφορικού στρατού. Αποκαλούνται «αντάρτες» στον τύπο, αλλά δεν μοιάζουν σε τίποτα με οιονδήποτε ανταρτικό στρατό έχει υπάρξει ποτέ. Είναι εξοπλισμένοι στο επίπεδο ενός κεντροαμερικανικού στρατού. Συχνά ξεπερνούν σε δύναμη πυρός τον νικαραγουανό στρατό. Εφοδιάζονται και διευθύνονται απολύτως από μία ξένη δύναμη. Έχουν πολύ περιορισμένη, αν έχουν καθόλου, τοπική υποστήριξη, απ' όσο μπορεί να γνωρίζει κανείς. Είναι ένας ξένος μισθο-

φορικός στρατός που επιτίθεται στη Νικαράγουα, χρησιμοποιώντας νικαραγουανούς στρατιώτες, όπως συνήθως συμβαίνει στους ιμπεριαλιστικούς πολέμους. Σ' αυτό το πλαίσιο, η μεγάλη συζήτηση γίνεται γύρω από το αν ναι ή όχι, η Νικαράγουα έφερε εξελιγμένα αεροπλάνα, που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για να αμυνθεί. Οι περιστερές λένε ότι πιθανόν δεν τα έφεραν και συνεπώς διογκώνουμε την πραγματικότητα. Επίσης οι περιστερές λένε, και εδώ μπορούμε να παραθέσουμε τον Paul Tsongas παραδείγματος χάριν, ή τον Christopher Dodd, που είναι οι πλέον περιστερένιοι γερουσιαστές στο Κονγκρέσσο, ότι αν πράγματι οι Νικαραγουανοί έφεραν αεριωθούμενα, τότε πρέπει να τους βομβαρδίσουμε, γιατί θα αποτελέσουν μια απειλή για μας. Όταν κάποιος ερευνήσει αυτή την άποψη, αμέσως βλέπει κάτι σχεδόν αδύνατον να περιγραφεί.

Πενήντα χρόνια πριν, ακούσαμε τον Χίτλερ να μιλά για την Τσεχοσλοβακία σαν ένα στιλέτο που σημάδευε την καρδιά της Γερμανίας και ο λαός τρόμαξε. Αλλά η Τσεχοσλοβακία ήταν μια πραγματική απειλή για την Γερμανία, αν συγκριθεί με την απειλή που αποτελεί η Νικαράγουα για τις ΕΠΑ. Αν ακούσουμε μια συζήτηση σαν κι αυτήν εδώ στη Σοβιετική Ένωση, όπου ο λαός ρωτάει αν, παραδείγματος χάριν, η Δανία πρέπει να βομβαρδιστεί γιατί έχει αεριωθούμενα που μπορούν να φτάσουν στη Σοβιετική Ένωση, θα τρομάξουμε. Στην πραγματικότητα, είναι μια αναλογία που αδικεί τους Ρώσους. ΔΕΝ θα επιτεθούν στην Δανία όπως εμείς που επιτιθόμαστε στη Νικαράγουα και στο Ελ Σαλβαδόρ. Αλλά εδώ τα δεχόμαστε όλα. Τα δεχόμαστε γιατί οι μορφωμένες τάξεις, αυτές που είναι σε θέση, λόγω του γοήτρου, των προνομίων, της εκπαίδευσης κλπ, να παρουσιάσουν μια συγκεκριμένη αντίληψη του κόσμου, είναι τόσο υποταγμένες στο σύστημα κατήχησης, που δεν μπορούν καν να δουν ότι δύο και δύο κάνει τέσσερα. Δεν μπορούν να δουν ποιο είναι το σωστό, αν και βρίσκεται μπροστά στα μάτια τους: ότι επιτιθόμαστε στη Νικαράγουα και στο Ελ Σαλβαδόρ και ότι βεβαίως οι Νικαραγουανοί έχουν κάθε δικαίωμα να αμυνθούν απέναντι στην επίθεσή μας. Εάν η Σοβιετική Ένωση μ' έναν μισθοφορικό στρατό επιτίθετο στη Δανία, διέπραττε τρομοκρατικές ενέργειες και προσπαθούσε να καταστρέψει τη χώρα, η Δανία θα είχε το δικαίωμα να αμυνθεί, θα συμφωνήσουμε μ' αυτό. Όταν ένα ανάλογο γεγονός συμβαίνει στο βασίλειο μας, το μόνο πράγμα που ρωτάμε είναι, φέρνουν ή δεν φέρνουν αεροπλάνα για να αμυνθούν; Εάν ναι, τότε έχουμε το δικαίωμα να τους επιτεθούμε, ακόμη και με μεγαλύτερη

ένταση. Αυτή η υπόθεση, ουσιαστικά, είναι ευρέως διαδεδομένη. Δεν υπάρχει στην πραγματικότητα καμμιά φωνή στον τύπο που να αμφισβητεί το δικαίωμα μας να προβαίνουμε σε ακόμη πιο βίαιες ενέργειες εναντίον της Νικαράγουα, αν κάνει κάτι σημαντικό για να αμυνθεί. Αυτό είναι μια ένδειξη κοινωνίας που έχει υποστεί σε μεγάλο βαθμό πλύση εγκεφάλου. Με τα δεδομένα μας ο Χίτλερ μοιάζει μάλλον λογικός τη δεκαετία του '30...

ΕΡΩΤΗΣΗ: Τι μπορούν να κάνουν οι άνθρωποι για να διαρρήξουν αυτό το περίπλοκο και καλλωπιστικό πλαίσιο της προπαγάνδας και να φτάσουν πραγματικά στην αλήθεια;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Ειλικρινά δεν πιστεύω ότι χρειάζεται κάτι περισσότερο από τη συνηθισμένη, κοινή σκέψη. Αυτό που έχει να κάνει κανείς είναι να υιοθετήσει απέναντι στους θεσμούς του, συμπεριλαμβανομενων των ΜΜΕ, των περιοδικών, των σχολείων και των κολλεγίων, την ίδια ορθολογική, κριτική στάση που παίρνει απέναντι στους θεσμούς οποιασδήποτε άλλης εξουσίας. Παραδείγματος χάριν όταν διαβάζουμε τα προϊόντα του προπαγανδιστικού συστήματος της Σοβιετικής Ένωσης ή της ναζιστικής Γερμανίας, δεν έχουμε κανένα πρόβλημα να ξεχωρίσουμε τις αλήθειες από τα ψέμματα και ν' αναγνωρίσουμε τις παραμορφώσεις και τις διαστρεβλώσεις που χρησιμοποιούνται για την προστασία των θεσμών από την αλήθεια. Δεν υπάρχει λόγος να μην είμαστε σε θέση να κρατήσουμε την ίδια στάση απέναντι στους εαυτούς μας, παρά το γεγονός ότι πρέπει να αναγνωρίσουμε ότι έχουμε κατακλυστεί από το αντίθετο, σταθερά, σε καθημερινή βάση. Η θέληση να χρησιμοποιήσει κάποιος τη δική του έμφυτη νοημοσύνη και την κοινή αντίληψη για να αναλύσει, να εξετάσει λεπτομερώς και να συγκρίνει τα δεδομένα με τον τρόπο που αυτά παρουσιάζονται, πραγματικά αρκεί. Αν τα σχολεία κάνουν τη δουλειά τους, την οποία βεβαίως δεν κάνουν, αλλά θα μπορούσαν, εφοδιάζουν τους ανθρώπους με τα ΜΕΣΑ ΤΗΣ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΗΣ ΑΥΤΟΑΜΥΝΑΣ. θα αφιερώνονταν με μεγάλη ενεργητικότητα και εργατικότητα ακριβώς σ' εκείνα τα πράγματα για τα οποία μιλάμε, έτσι ώστε οι άνθρωποι που μεγαλώνουν σε μια δημοκρατική κοινωνία να έχουν τα μέσα μιας πνευματικής αυτοάμυνας απέναντι στο σύστημα. Αυτό σημαίνει ότι κατά κάποιο τρόπο οι άνθρωποι δεν έχουν αναλάβει αυτό το καθήκον από μόνοι τους. Δεν πιστεύω πως πραγματικά είναι κάτι το πολύ δύσκολο. Πιστεύω πως μόλις κάποιος αντιληφθεί όσα συμβαίνουν και θέλει να κάνει το πρώτο βήμα για την υιοθέτηση μιας στάσης, που είναι απλώς εκείνη της

κριτικής ευφυΐας απέναντι σε οτιδήποτε διαβάζει στην πρωινή εφημερίδα, στην αυριανή ή σε οτιδήποτε και ανακαλύψει τις ιδιοποιήσεις που υποκρύπτονται, τις αναλύσει, ξαναλογαριάσει τα δεδομένα με την έννοια αν ανταποκρίνονται ή όχι στην πραγματικότητα, και δεν τα βλέπει σαν απλές αντανακλάσεις του παραμορφωτικού πρίσματος του συστήματος της προπαγάνδας. Αμέσως μόλις κάποιος κάνει κάτι τέτοιο, ο κόσμος μάλλον ξεκαθαρίζει. Τότε μπορεί να γίνει ελεύθερο άτομο, όχι απλώς ο σκλάβος κάποιου συστήματος κατήχησης και ελέγχου.

Απόσπασμα από συνέντευξη στις 22 Οκτώβρη 1986 στον David Barsamian

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μίλησες λίγο πριν εν συντομία για τα ΜΜΕ, και θα ήθελα να επεκταθείς πάνω σ' αυτό. Κατά τη γνώμη σου, πώς ελέγχουν τα ΜΜΕ και ποιοί είναι αυτοί που τα ελέγχουν;
ΤΣΟΜΣΚΥ: Τα ΜΜΕ είναι, κατ' αρχήν, μεγάλες εταιρείες. Αποτελούν μέρος του μικρού δικτύου ατόμων και συμφερόντων, επιτυχημένων ιδιοκτητών της ιδιωτικής οικονομίας και κυβερνητικών στελεχών. Αν δεις τους ανθρώπους που βρίσκονται στις υψηλές θέσεις προγραμματισμού του κρατικού μηχανισμού κάτω από οιανδήποτε κυβέρνηση, θα διαπιστώσεις ότι προέρχονται από τις αίθουσες συμβουλίων των επιχειρήσεων, των τραπεζών επενδύσεων, μισής ντουζίνας δικηγορικών εταιριών οι οποίες υπηρετούν τα επιχειρηματικά συμφέροντα κ.ο.κ. Υπάρχουν μελέτες γι' αυτό το φαινόμενο εάν ενδιαφέρεσαι. Αυτή είναι η ίδια ομάδα ανθρώπων, τα ίδια συμφέροντα, που είναι ιδιοκτήτες των ΜΜΕ. Έτσι, φυσιολογικά, μοιράζονται την ίδια αντίληψη για το κόσμο και το γενικό συμφέρον. Αυτά σε ανώτατο επίπεδο.

Τώρα ας υποθέσουμε ότι βρισκόμαστε χαμηλά, στο επίπεδο των συντακτών ύλης ή στο επίπεδο των δημοσιογράφων. Σ' αυτό το σημείο ανακαλύπτεις πιέσεις για να συμβιβαστείς. Ένας νέος δημοσιογράφος θα μάθει γρήγορα ότι ορισμένα πράγματα είναι προς παρουσίαση και άλλα όχι. Μπορείς να πεις τα πράγματα μ' έναν συγκεκριμένο τρόπο και δεν μπορείς να τα πεις με άλλους τρόπους. Κι αυτό το μαθαίνεις από τους συντάκτες ύλης σου, τους ανθρώπους ακριβώς πάνω από σένα, οι οποίοι το έχουν μάθει από τους αποπάνω τους. Θυμήσου, οι εταιρείες είναι το ιδιωτικό ισοδύναμο αυτού που αποκαλούμε φασισμό στην πολιτική σφαίρα. Η διαδικα-

σία λήψης των αποφάσεων σε μια εταιρεία, είναι *από* τα πάνω προς τα κάτω. Δίνεις διαταγές που εκτελούνται από τους κάτω κλπ, και οι διαταγές τελικά έρχονται από τους ιδιοκτήτες. Παραπέρα, τα ΜΜΕ έχουν μια αγορά. Αυτή η αγορά είναι οι άλλες εταιρείες. Η αγορά για τα ΜΜΕ είναι οι διαφημιστές. Θυμήσου, τα ΜΜΕ δεν βγάζουν τα λεφτά τους πουλώντας σε σένα και σε μένα. Στην πραγματικότητα, κάθε αγορά εφημερίδας ή περιοδικού, συνήθως τους κοστίζει χρήματα. Αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο δουλεύει η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΤΩΝ ΜΜΕ. Η αγορά τους είναι οι διαφημιστές, η οποία τους θέτει έναν ακόμη περιορισμό. Θέλουν να διατηρήσουν μια σχέση με το κράτος, το οποίο διατίθεται φιλικά απέναντι τους. Υπάρχει μιας μορφής διείσδυσης από πάνω και από κάτω. Ακόμη και άτομα κινούνται μ' αυτόν τον τρόπο. Ο Bernard Kalb, ο Leslie Gelb, κλπ. Βεβαίως αυτό συμβαίνει γιατί αντιπροσωπεύουν τα ίδια συμφέροντα. Υπάρχει μια συνεχής ροή ανάμεσα στις αίθουσες συμβουλίων των εταιρειών, τους ανώτερους κρατικούς υπαλλήλους, τα διευθυντικά στελέχη των ΜΜΕ και τους ανθρώπους που βρίσκονται στις κορυφές των ΜΜΕ, τις πανεπιστημιακές ελίτ που παίζουν το παιχνίδι σύμφωνα με τους κανόνες κλπ. Όλοι αυτοί ανήκουν στην ίδια προνομιούχο ελίτ. Κερδίζουν όλοι με τον ίδιο τρόπο. Αντιλαμβάνονται τον κόσμο με τον ίδιο τρόπο. Εάν κάποιος απ' αυτούς βγει από τη γραμμή, αποκλείεται. Αυτό μπορεί να συμβεί ακόμη και σε πολύ υψηλό επίπεδο.

Παραδείγματος χάριν, περίπου δύο χρόνια πριν, ουσιαστικά πετάχτηκαν έξω από το ανώτατο συντακτικό προσωπικό των New York Times o John Oakes και μερικοί άλλοι, γιατί είχαν αρχίσει να παρεκκλίνουν λιγάκι. Εάν κοιτάξεις τους μηχανισμούς, τα πράγματα είναι ξεκάθαρα. Στα μέλη της δεκαετίας του 70, άρχισαν να εμφανίζονται άρθρα στον οικονομικό τύπο, Wall Street Journal, Business Week, που επεσήμαναν με έμφαση και λεπτότητα, ότι η μετοχή των New York Times στο χρηματιστήριο, έπεφτε. Τόνιζαν με έμφαση «ότι αν οι New York Times δεν αντιληφθούν ότι είναι μια επιχείρηση, σύντομα θα πάψουν να ανήκουν στις επιχειρήσεις». Πράγματι, εκείνη την εποχή η εφημερίδα αντικατέστησε ένα μεγάλο μέρος του ανώτατου συντακτικού προσωπικού. Ποιο ήταν το μεγάλο έγκλημα που διέπραξαν εκείνη την εποχή ο New York Times; Αν κοιτάξεις πίσω, προκύπτει ότι υποστήριζαν μερικές πολύ ήπιες νομισματικές μεταρρυθμίσεις, που όμως συνέβαινε να μην αρέσουν στις επιχειρήσεις. Αυτό έφτανε για να θέσουν σε κίνηση την τεχνική του ελέγχου. Θα

διαπιστώσεις ότι το κράτος υπόκειται ακριβώς στις ίδιες τεχνικές ελέγχου στην καπιταλιστική δημοκρατία. Ας υποθέσουμε ότι στο κράτος μπαίνουν άτομα με πόρους, αλλά προσπαθούν να παρεκκλίνουν. Ας υποθέσουμε ότι προσπαθούν να προωθήσουν πολιτικές που δεν ταιριάζουν με τα συμφέροντα εκείνων που λαμβάνουν τις επενδυτικές αποφάσεις, οι οποίοι κατ' ουσίαν ελέγχουν τα πράγματα. Τι θα συμβεί, στην πραγματικότητα, τι συμβαίνει; Μια πτώση στις επενδύσεις, τα κεφάλαια αρχίζουν να αποχωρούν, ακριβώς σε τέτοιο βαθμό, ικανό να τους πει ότι η χώρα θα κατρακυλήσει στην άβυσσο αν δεν επιστρέψουν στην αρχική πορεία. Αυτό που σημαίνει μια τέτοια διαδικασία, είναι ότι άν η πραγματική εξουσία λήψης των αποφάσεων βρίσκεται στα χέρια των ιδιωτών, το πολιτικό σύστημα περιθωριοποιείται και οι ιδεολογικοί θεσμοί περιορίζονται. Αυτές οι συνθήκες σχεδόν ποτέ δεν εμφανίζονται, γιατί παντού έχουμε να κάνουμε με ανθρώπους με την ίδια υποδομή, συμφέροντα και τέλος, αντιλήψεις.

Για να επιστρέψουμε και πάλι στον δημοσιογράφο, απλά, είτε θα προσαρμοστεί, είτε θα φύγει. Το ίδιο συμβαίνει και στα πανεπιστήμια. Όσοι πρόκειται να ακολουθήσουν επαγγέλματα που σχετίζονται με την ιδεολογία, τις κοινωνικές επιστήμες κλπ, θα μάθουν κάτι τέτοιο. Θα μάθουν πως πρέπει να προσαρμοστούν. Δεν συμβαίνει 100%. Το σύστημα είναι πρόθυμο να ανεχτεί ένα στατιστικό σφάλμα. Αλλά θα πρέπει να είναι τόσο μικρό που να μην υπάρχει σημαντική απόκλιση. Υφίστασαι πιέσεις για να προσαρμοστείς, όλων των ειδών τις πιέσεις. Θα ανακαλύψεις τι συμβαίνει, αν ήδη δεν το έχεις αντιληφθεί. Αυτές οι πιέσεις είναι αποτελεσματικές. Αυτό που κάνουν είναι να ξεσκαρτάρουν τους ανεξάρτητους ανθρώπους, αλλά υπάρχει επίσης κάτι το ενδιαφέρον, το οποίο επίσης πρέπει να γνωρίζεις (αν ήδη δεν το έχεις αντιμετωπίσει), γιατί θα σου συμβεί. Αυτό που συμβαίνει είναι, πως αν αποφασίσεις και πεις, καλά, θα προσαρμοστώ λιγάκι, θα κάνω ότι λένε αλλά θα κρατήσω την ανεξαρτησία της σκέψης μου, αν αρχίσεις να κάνεις κάτι τέτοιο, είσαι χαμένος, εκτός αν είσαι πολύ ιδιαίτερο άτομο. Αυτό που συμβαίνει όταν αρχίζεις να προσαρμόζεσαι, όταν αρχίζεις να αποκτάς τα προνόμια της προσαρμοστικότητας, είναι πως σύντομα φτάνεις να πιστεύεις αυτά που λες, γιατί είναι χρήσιμο να τα πιστεύεις, και μετά εσωτερικεύοντας το σύστημα της κατήχησης, της διαστρέβλωσης και της εξαπάτησης, γίνεσαι πρόθυμο μέλος των προνομιούχων ελίτ που ελέγχουν τη σκέψη και τη διδασκαλία. Αυτό συμβαίνει πά-

ντοτε, σ' όλους τους δρόμους προς την κορυφή. Είναι ένα πολύ σπάνιο πρόσωπο, σχεδόν δεν υφίσταται, αυτό που μπορεί να ανεχτεί ότι αποκαλείται «αντιληπτική συμφωνία», να λες ένα πράγμα και να πιστεύεις κάτι άλλο. Αρχίζεις να λες ορισμένα πράγματα γιατί είναι αναγκαίο να τα πεις και αρκετά σύντομα τα πιστεύεις, γιατί έτσι πρέπει να κάνεις.

Δεν υπάρχει ωμότητα κατά τη γνώμη μου που να συνέβη στο κόσμο και να μην δικαιολογήθηκε από τους δράστες της ως ηθικά ανώτερη. Αυτό περιλαμβάνει και τις ναζιστικές γενοκτονίες. Αν διαβάσετε τα ημερολόγια του Χίμμλερ, για να πάμε στις ακραίες περιπτώσεις, βρίθουν απ' το πόσο ευγενικό είναι κάτι τέτοιο, απ' το πόση δύναμη απαιτεί κλπ. Η δουλεία δικαιολογείτο από τους ιδιοκτήτες δούλων με ηθικά επιχειρήματα. Αν διαθέταμε γραπτά του Αττίλα, πιθανόν να ανακαλύπταμε πως ότι έκανε ήταν ηθικά ανώτερο, το ίδιο συμβαίνει και με τον Στάλιν και οποιονδήποτε άλλο σφαγέα των μαζών στην ιστορία. Συμβαίνει σ' ένα πολύ κατώτερο επίπεδο και για τα άτομα. Είμαστε όλοι εξοικειωμένοι μ' αυτό στη προσωπική μας ζωή και πρέπει να το θυμόμαστε. Αμφιβάλλω αν υπάρχει κανείς εδώ που δεν έχει κάνει κάποια στιγμή στη ζωή του μερικά άσχημα πράγματα. Και είμαι πρόθυμος να στοιχηματίσω ότι όλοι μας βρήκαμε έναν τρόπο για να τα δικαιολογήσουμε ως απολύτως σωστά και ηθικά. Το ίδιο συμβαίνει επίσης, όταν γίνεσαι μέρος των θεσμών. Αυτός είναι ο τρόπος που δουλεύει πάνω στους συμμετέχοντες η κατήχηση. Και καταλήγει να είναι ένα πολύ αποτελεσματικό σύστημα, οριστικά ριζωμένο στον έλεγχο των πόρων, ακριβώς όπως αναμέναμε. Δεν είναι κάτι το μυστηριώδες. Οι άνθρωποι μιλούν γι' αυτό σαν να επρόκειτο για μια συνομωσιακή θεωρία. Αυτό είναι στ' αλήθεια βλακώδες. Δεν πρόκειται για μια συνομωσία. Εάν το συμβούλιο των διευθυντών της General Motors αποφασίσει να μεγιστοποιήσει τα κέρδη, αυτό δεν είναι συνομωσία. Εάν δεν το κάνουν, θα τους πετάξουν έξω. Είναι ο θεσμικός ρόλος που πρέπει να παίξουν. Οι ιδεολογικοί θεσμοί έχουν επίσης έναν ρόλο να παίξουν μέσα στο πλέγμα των θεσμών, και αν δεν παίξουν αυτό το ρόλο θα τους αντικαταστήσουν άλλοι, που θα το κάνουν, γιατί αυτή είναι η θεσμική πραγματικότητα, κάτι ανάλογο με την κούρσα των εξοπλισμών.

Απόσπασμα από συνέντευξη στις 24 Οκτώβρη 1986 στον David Barsamian.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχεις μιλήσει πολύ για την πολιτική της γλώσσας και των σημασιών της και έχεις πει «να ξεσκεπάσουμε τα διαδοχικά πέπλα της διαστρέβλωσης προκειμένου να δούμε την αλήθεια». Η ερώτησή μου είναι, ότι στην εποχή του Όργουελ και δοθέντος του εκπαιδευτικού συστήματος των ΕΠΑ, ποια είναι τα διανοητικά εργαλεία που δίνει το σύστημα στους σπουδαστές για να αποκωδικοποιήσουν, αποκρυπτογραφήσουν και ερμηνεύσουν τους οργουελιανούς όρους;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Αφήστε με να σχολιάσω πρώτα ότι, αν και πάντοτε, κι εγώ ακόμη, αποκαλούμε αυτήν την εποχή εποχή του Όργουελ, γεγονός είναι ότι ο Όργουελ μάλλον ήρθε αργά στο σκηνικό. Η αμερικανική βιομηχανία δημοσίων σχέσεων, η οποία είναι μια πολύ εκλεπτυσμένη βιομηχανία, ήδη από τις αρχές της δεκαετίας του '20 ανέπτυσσε αυτά τα εργαλεία, γράφοντας γι' αυτά κ.ο.κ. Στην πραγματικότητα, ακόμη πιο πριν, κατά τη διάρκεια του Πρώτου Παγκοσμίου Πολέμου, οι Αμερικανοί ιστορικοί προσφέρθηκαν στο Πρόεδρο Wilson για να διεκπεραιώσουν το καθήκον που αποκάλεσαν «ιστορικη μηχανική», δηλαδή το σχεδιασμό των ιστορικών δεδομένων με τέτοιο τρόπο ώστε να εξυπηρετούν την κρατική πολιτική. Αυτό ήταν Όργουελ πολύ πριν γράψει ο Όργουελ. Λίγο μετά, Αμερικανοί δημοσιογράφοι όπως ο Walter Lippman, ο διάσημος Αμερικανός δημοσιογράφος, είπε το 1921 πως η τέχνη της δημοκρατία απαιτεί αυτό που αποκαλούσε «κατασκευή της συναίνεσης», ότι δηλαδή η βιομηχανία δημοσίων σχέσεων αποκαλούσε «μηχανική της συναίνεσης», τελικά μια άλλη διατύπωση του οργουελιανού «ελέγχου της σκέψης». Η ιδέα ήταν πως σ' ένα κράτος που η κυβέρνηση δεν μπορεί να ελέγξει τους ανθρώπους με τη βία, καλύτερο είναι να ελέγξει αυτό που σκέφτονται. Έτσι πολύ πριν τον Όργουελ αυτά έγιναν κατανοητά και σχεδιάστηκαν οι τεχνικές που εφαρμόστηκαν ευρέως.

Όσο για το τι διδάσκουν τα σχολεία για να αμυνθούν οι άνθρωποι απέναντι σε κάτι τέτοιο, η απάντηση είναι απλή: Τίποτα. Στην πραγματικότητα τα σχολεία βρίσκονται μάλλον στην άλλη πλευρά: αποτελούν τμήμα του μηχανισμού παραπληροφόρησης. Στην πραγματικότητα κι αυτό έχει γίνει κατανοητό. Το καταλαβαίνουν ακόμη και φιλελεύθεροι διανοούμενοι, θεωρητικοί της δημοκρατίας κλπ. Παραδείγματος χάριν, στη σημαντική μελέτη που αποκαλείται «Η Κρίση της Δημοκρατίας», μια άλλη οργουελιανή διατύπωση για τις «Αρχές της Δημοκρατίας» που δημοσίευσε η Τριμερής Επιτροπή,

ουσιαστικά μια διεθνής ομάδα φιλελεύθερων ελίτ, άνθρωποι που κατά κάποιο τρόπο εκπροσωπούσε ο Κάρτερ (αυτοί που συμμετείχαν στην κυβέρνηση του), σα να λέμε ο διεθνής φιλελευθερισμός, αναφέρονται στα σχολεία σαν «ιδρύματα υπεύθυνα για την κατήχηση των νέων». Βεβαίως εκεί μιλούσαν μεταξύ τους, αυτά τα πράγματα δεν τα λες δημοσίως. Αλλά έτσι καταλαβαίνουν τα πράγματα. Είναι ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΚΑΤΗΧΗΣΗΣ για την επιβολή της πειθαρχίας, το μπλοκάρισμα της πιθανότητας ανεξάρτητης σκέψης και παίζουν έναν θεσμικό ρόλο στο σύστημα του ελέγχου και του πειθαναγκασμού. Τα πραγματικά σχολεία οφείλουν να δίνουν στους ανθρώπους τις τεχνικές της αυτοάμυνας, αλλά αυτό θα σήμαινε διδαχή της αλήθειας για τον κόσμο και την κοινωνία και τα σχολεία δεν θα επιβίωναν για πολύ αν έκαναν κάτι τέτοιο.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ο C.P. Otero, ο οποίος επιμελήθηκε την κυκλοφορία μιας συλλογής έργων σου με τον τίτλο «Ριζοσπαστικές Προτεραιότητες», σημειώνει στην εισαγωγή του καθώς σκιαγραφεί την κοινωνική σου θεωρία, ότι το «ολοκληρωτικό σύστημα του ελέγχου της σκέψης είναι πολύ λιγότερο αποτελεσματικό απ' ότι το δημοκρατικό, μιας και το επίσημο δόγμα που παπαγαλίζεται από τους διανοούμενους που βρίσκονται στην υπηρεσία του κράτους, εύκολα αναγνωρίζεται ως γνήσια προπαγάνδα και αυτό βοηθάει στην απελεύθερωση του μυαλού. Αντιθέτως, το δημοκρατικό σύστημα προσπαθεί να καθορίσει και να περιορίσει ολόκληρο το φάσμα της σκέψης, μη εκφράζοντας τις θεμελιακές υποθέσεις. Προϋποτίθενται αλλά δεν αναγνωρίζονται ρητά».

ΤΣΟΜΣΚΥ: Αυτό είναι μάλλον ακριβές- έχω επίσης γράψει γι' αυτό πολλές φορές. Για να το σκεφθούμε λίγο. Πάρε, παραδείγματος χάριν, μια χώρα που βρίσκεται στο αντίθετο άκρο του φάσματος από εμάς όσον αφορά το εσωτερικό της, τη Σοβιετική Ένωση. Ουσιαστικά αυτή η χώρα διευθύνεται με το ρόπαλο. Είνα ένα κράτος προσταγών, το κράτος διευθύνει και βασικά όλοι ακολουθούν τις προσταγές. Τα πράγματα είναι πιο περίπλοκα απ' ότι λέμε, αλλά ουσιαστικά αυτός είναι ο τρόπος με τον οποίο δουλεύει. Εκεί είναι πολύ εύκολο να ορίσουμε τι είναι η προπαγάνδα: αυτό που παράγει το κράτος είναι προπαγάνδα. Αυτό περιέγραψε ο Όργουελ στο «1984», ένα όχι και τόσο καλό βιβλίο, παρεμπιπτόντως ένα πολύ κακό βιβλίο. Ένα από τους λόγους που είναι τόσο δημοφιλές, είναι γιατί είναι μάλλον ασήμαντο, αλλά κι ένας άλλος λόγος είναι ότι μιλά για τους εχθρούς μας, κι έτσι είναι δημοφιλές. Εάν ασχολείτο μ'

ένα σοβαρό πρόβλημα, εμάς τους ίδιους, τότε δεν θα ήταν δημοφιλές, στην πραγματικότητα δεν θα είχε εκδοθεί. Σε μια χώρα σαν και εκείνη, όπου υπάρχει κάτι σαν το «Υπουργείο της Αλήθειας», η προπαγάνδα αναγνωρίζεται εύκολα. Όλοι γνωρίζουν ποια είναι και μπορείς αν θέλεις να επιλέξεις να την επαναλαμβάνεις, αλλά βασικά δεν προσπαθούν πραγματικά να ελέγξουν τόσο πολύ τη σκέψη σου' σού δίνουν την κομματική γραμμή. Λένε: «Να το επίσημο δόγμα' όσο δεν το παρακούς, δεν θάχεις προβλήματα. Αυτό που σκέφτεσαι δεν έχει μεγάλη σημασία για οιονδήποτε. Αν βγεις από τη γραμμή θα σου κάνουμε κάτι, γιατί διαθέτουμε τη βία». Οι δημοκρατικές κοινωνίες στην πραγματικότητα δεν μπορούν να δουλέψουν κατ' αυτόν τον τρόπο, γιατί το κράτος δεν μπορεί να ελέγξει τη συμπεριφορά με τη βία. Μπορεί σε κάποιο βαθμό, αλλά η ικανότητα ελέγχου μέσω της βίας είναι πολύ πιο περιορισμένη. Μπορεί όμως να ελέγξει αυτό που σκέφτεσαι. Και πάλι, οι θεωρητικοί της δημοκρατίας έχουν καταλάβει κάτι τέτοιο εδώ και 50 ή 60 χρόνια και το έχουν περιγράψει με ακρίβεια. Εάν ακούγεται η φωνή του λαού είναι καλύτερο να ελέγχεις τι λέει αυτή η φωνή, υπονοώντας ότι πρέπει να ελέγξεις τι σκέφτεται. Η μέθοδος που μνημονεύει εδώ ο Otero, είναι μία από τις κεφαλαιώδεις μεθόδους. Ενας από τους τρόπους ελέγχου αυτών που σκέφτονται οι άνθρωποι είναι η δημιουργία συζητήσεων, έτσι ώστε να φαίνεται ότι αυτές συνεχίζονται, αλλά έχοντας εξασφαλίσει ότι και οι δύο πλευρές στις συζητήσεις αποδέχονται δεδομένες υποθέσεις, οι οποίες προκύπτουν από το σύστημα προπαγάνδας. Στο βαθμό που όλοι αποδέχονται το σύστημα προπαγάνδας, τότε μπορεί να διεξαχθεί μια συζήτηση.

Ο πόλεμος στο Βιετνάμ είναι ένα κλασσικό παράδειγμα. Στα επίσημα ΜΜΕ, στα μεγάλα ΜΜΕ, τους New York Times, το CBS ή οπουδήποτε αλλού, στην πραγματικότητα σ' όλο το φάσμα εκτός από πολύ μικρές εξαιρέσεις στα ακρότατα σημεία της περιφέρειας που σχεδόν δεν τα φτάνει κανείς, στα μεγάλα ΜΜΕ που φτάνουν στη συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού, υπήρξε μια ζωντανή συζήτηση. Διεξήχθη ανάμεσα σε ανθρώπους που αποκαλούνται «περιστερές» και σε ανθρώπους που αποκαλούνται «γεράκια». Οι άνθρωποι που αποκαλούνται γεράκια, έλεγαν: «Εάν μείνουμε εκεί, μπορούμε να νικήσουμε». Οι άνθρωποι που αποκαλούνται περιστερές, έλεγαν: «Ακόμη κι αν μείνουμε εκεί, πιθανότατα δεν μπορούμε να νικήσουμε, και άλλωστε, πιθανόν να μας κοστίσει πάρα πολύ, αφήστε που ίσως σκοτώσουμε πάρα πολλούς ανθρώπους», και άλ-

λα ανάλογα. Και οι δύο πλευρές, οι περιστερές και τα γεράκια, συμφωνούσαν σε κάτι: Είχαμε το δικαίωμα να προβούμε στην επίθεση εναντίον του Νοτίου Βιετνάμ. Στην πραγματικότητα ούτε που παραδέχονται ότι συνέβη κάτι τέτοιο. Το αποκαλούν η «άμυνα» του Νοτίου Βιετνάμ, χρησιμοποιώντας τη λέξη «άμυνα» αντί «επίθεση» με τον γνωστό οργουελιανό τρόπο. Στην πραγματικότητα επιτεθήκαμε στο Νότιο Βιετνάμ, ακριβώς όπως οι Ρώσοι επιτέθηκαν στο Αφγανιστάν, και ουσιαστικά με παρόμοιο τρόπο. Σαν κι αυτούς, πρώτα έπρεπε να εγκαταστήσουμε μια κυβέρνηση που θα μας προσκαλούσε να πάμε και μέχρι να βρούμε μια τέτοια, έπρεπε να ανατρέπουμε τη μια κυβέρνηση μετά την άλλη. Τελικά βρήκαμε μία που μας προσκάλεσε, αφού ήδη βρισκόμασταν εκεί για χρόνια, και μετά επιτεθήκαμε στην ύπαιθρο και στον πληθυσμό. Έχουμε να κάνουμε με μια επίθεση. Κανείς δεν σκέφτηκε ότι ήταν λάθος, ή μάλλον, όποιον πίστευε ότι ήταν λάθος, δεν τον καλούσαν στη συζήτηση. Εάν ήσουν περιστερά, ήσουν υπέρ της επίθεσης, εάν ήσουν γεράκι, ήσουν υπέρ της επίθεσης. Η συζήτηση ανάμεσα στις περιστερές και τα γεράκια, τότε, γίνεται απλώς για λόγους τακτικής: Μπορούμε να ξεφύγουμε απ' αυτό; Διεξάγεται συνήθως σε επίπεδα του τύπου «είναι τόσο αιματηρή, ή είναι τόσο δαπανηρή», κάτι που είναι άσχετο. Το ουσιαστικό ζήτημα είναι πως η επίθεση είναι λάθος, όπως λάθος ήταν όταν οι Ρώσοι εισέβαλλαν στην Τσεχοσλοβακία. Κάποια στιγμή έφυγαν, δεν σκότωσαν κανένα, αλλά ήταν λάθος, γιατί κάθε επίθεση είναι λάθος.

Αυτό το καταλαβαίνουμε όλοι. Αλλά, προφανώς, δεν επιτρέπουμε να εκφραστεί αυτή η κατανόηση όταν συνδέεται με βίαιες ενέργειες του ΔΙΚΟΥ μας κράτους. Εάν αυτό ήταν ένα ολοκληρωτικό κράτος, ο Υπουργός της Αλήθειας απλά θα έλεγε: «Για μας είναι δίκαιο να πάμε στο Βιετνάμ». Μη διαφωνείτε μ' αυτό. Οι άνθρωποι θα γνώριζαν ότι αυτό είναι το σύστημα της προπαγάνδας και δεν μπορούσαν να σκέφτονται αυτό που επιθυμούν, θα μπορούσαν να δουν ότι επιτιθόμαστε στο Βιετνάμ, ακριβώς όπως εμείς μπορούμε να δούμε ότι οι Ρώσοι επιτέθηκαν στο Αφγανιστάν. Δεν μπορείς να επιτρέψεις την κατανόηση της πραγματικότητας σ' αυτή εδώ τη χώρα, είναι πολύ επικίνδυνο. Οι άνθρωποι είναι πολύ πιο ελεύθεροι, μπορούν να εκφραστούν, μπορούν να κάνουν πράγματα. Συνεπώς ήταν απαραίτητη η προσπάθεια ελέγχου της σκέψης, να προσπαθήσουμε να κάνουμε τα πράγματα να φανούν απλά σαν ζήτημα τακτικής: Μπορούμε να ξεφύγουμε απ' αυτό; Δεν υπάρχει ζήτημα

του κατά πόσο είναι σωστό ή λάθος. Αυτό δούλεψε σ' ένα βαθμό, αλλά όχι εντελώς. Ανάμεσα στο μορφωμένο τμήμα του πληθυσμού δούλεψε σχεδόν ολοκληρωτικά. Υπάρχουν καλές μελέτες πάνω σ' αυτό που δείχνουν, με το πιο μικρό περιθώριο στατιστικού σφάλματος, ότι ανάμεσα στα πιο μορφωμένα τμήματα του πληθυσμού, η κυβερνητική προπαγάνδα γινόταν αδιαμαρτύρητα αποδεκτή. Από την άλλη μεριά, μετά από μια μακρά περίοδο αυθόρμητης λαϊκής αντίθεσης, διαφωνίας και οργάνωσης, ο γενικός πληθυσμός ξεπέρασε κάθε έλεγχο. Προσφάτως, δηλαδή το 1982, σύμφωνα με τις τελευταίες δημοσκοπήσεις που έχω δει, πάνω από το 70% του πληθυσμού ακόμα απαντά ότι ο πόλεμος ήταν, σύμφωνα με το ερωτηματολόγιο, «εντελώς εσφαλμένος και ανήθικος, όχι ένα απλό λάθος». Δηλαδή η συντριπτική πλειοψηφία του πληθυσμού, δεν είναι ούτε γεράκια ούτε περιστερές, αλλά απλώς είναι αντίθετη στον πόλεμο. Από την άλλη, το μορφωμένο τμήμα του πληθυσμού, είναι στη γραμμή. Γι' αυτούς, υπάρχει μόνο ένα ζήτημα τακτικής, περιστερές εναντίον γερακιών.

Αυτό, παρεπιμπτόντως, δεν είναι κάτι το μη τυπικό. Η προπαγάνδα πολλές φορές δουλεύει καλύτερα ανάμεσα στους μορφωμένους, παρά στους μη μορφωμένους. Αυτό αληθεύει για πολλά θέματα. Υπάρχουν πολλοί λόγοι γι' αυτή την κατάσταση, ένας είναι ότι οι μορφωμένοι λαμβάνουν μεγαλύτερη δόση προπαγάνδας γιατί διαβάζουν περισσότερο. Ενας άλλος λόγος είναι πως είναι πράκτορες της προπαγάνδας. Αλλωστε δουλεύουν ως κομισάριοι, υποτίθεται ότι είναι πράκτορες της προπαγάνδας, άρα την πιστεύουν. Είναι πολύ δύσκολο να λες κάτι αν δεν το πιστεύεις. Άλλοι λόγοι γενικώς είναι ότι ανήκουν στην προνομιούχο ελίτ, κι έτσι μοιράζονται τα συμφέροντα και τις αντιλήψεις της, δοθέντος ότι ο πληθυσμός είναι πιο περιθωριοποιημένος. Γενικά δεν συμμετέχει στο δημοκρατικό σύστημα, το οποίο σε συντριπτικό βαθμό είναι ένα παιχνίδι των ελίτ, και οι άνθρωποι μαθαίνουν από την ίδια τους τη ζωή να είναι σκεπτικιστές, και πράγματι οι περισσότεροι είναι. Υπάρχει πολύς σκεπτικισμός, διαφωνία κ.ο.κ. Αλλά αυτό είναι ένα τυπικό παράδειγμα. Εδώ έχουμε μια υπόθεση που είναι ενδιαφέρουσα, γιατί αν και η τεχνική του ελέγχου της σκέψης δούλεψε πολύ αποτελεσματικά, στην πραγματικότητα ουσιαστικά πλησιάζει το 100% της αποτελεσματικότητας ανάμεσα στο μορφωμένο τμήμα του πληθυσμού, μετά από πολλά χρόνια ωμοτήτων και σφαγών εκατοντάδων χιλιάδων ανθρώπων άρχισε να εξαφανίζεται ανάμεσα στον γενικό πλη-

θυσμό. Μέχρι και όνομα δόθηκε σ' αυτό: αποκλήθηκε «σύνδρομο του Βιετνάμ», μια θανατηφόρα ασθένεια: Οι άνθρωποι καταλαβαίνουν πάρα πολλά. Αλλά είναι πολύ χαρακτηριστικό, πολύ διαφωτιστικό το να δούμε πόσο καλά δούλεψε αυτό ανάμεσα στους μορφωμένους. Αν πάρεις ένα βιβλίο για την αμερικανική ιστορία και κοιτάξεις στο κεφάλαιο για τον πόλεμο στο Βιετνάμ, δεν υπάρχει τέτοιο γεγονός όπως η επίθεση των Αμερικανών εναντίον του Νοτίου Βιετνάμ. Είναι σαν να λες ότι στη Σοβιετική Ένωση, στις αρχές του 21ου αιώνα, κανείς να μην έχει πει ποτέ ότι υπήρξε ρωσική εισβολή στο Αφγανιστάν. Να λένε όλοι ότι είχαμε μια ρωσική άμυνα του Αφγανιστάν. Αυτό δεν πρόκειται να συμβεί. Στην πραγματικότητα, ήδη άνθρωποι μιλούν για τη ρωσική εισβολή στο Αφγανιστάν, ίσως την υπερασπίζονται, ίσως όχι, αλλά δέχονται ότι υπάρχει. Αλλά στις ΕΠΑ, όπου το σύστημα κατήχησης είναι κατά πολύ πιο αποτελεσματικό, το μορφωμένο τμήμα του πληθυσμού ούτε μπορεί να δει τι υπάρχει.
ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποιος τα χειρίζεται όλα αυτά, ποιος τα επιτυγχάνει, ποιοι είναι οι μανδαρίνοι, μήπως αποδίδονται με τον ορισμό του Γκράμσι, «οι ειδικοί της νομιμοποίησης»; Ποιοι είναι αυτοί οι άνθρωποι;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Οι ΕΙΔΙΚΟΙ της ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΗΣΗΣ, εκείνοι που εργάζονται για τη νομιμοποίηση των ενεργειών των ανθρώπων που βρίσκονται στην εξουσία, είναι κυρίως οι προνομιούχες, μορφωμένες ελίτ. Οι δημοσιογράφοι, οι ακαδημαϊκοί, οι δάσκαλοι, οι ειδικοί των δημοσίων σχέσεων, όλη αυτή η κατηγορία ανθρώπων έχει κάτι σαν θεσμισμένο συμφέρον, και αυτό είναι η δημιουργία του συστήματος των πεποιθήσεων το οποίο θα εγγυηθεί την αποτελεσματική λειτουργία της συναίνεσης. Και πάλι, οι πιο έξυπνοι απ' αυτούς το παραδέχονται. Στις ακαδημαϊκές κοινωνικές επιστήμες, παραδείγματος χάριν, υπάρχει κάτι σαν παράδοση, η οποία εξηγεί την αναγκαιότητα επίτευξης της δημοκρατικής συναίνεσης. Ελάχιστοι επικρίνουν αυτή τη θέση. Υπάρχουν κάποιοι- υπάρχει ένας πολύ γνωστός κοινωνικός επιστήμονας που λέγεται Robert Dahl, ο οποίος επέκρινε αυτή τη θέση και επεσήμανε - μιας και είναι προφανές - ότι αν διαθέτεις ένα πολιτικό σύστημα όπου διαφημίζεις τις επιλογές από μια προνομιούχο θέση και αυτό λέγεται δημοκρατία, τότε δεν διαφέρει από τον ολοκληρωτισμό. Σπανίως οι άνθρωποι επισημαίνουν κάτι τέτοιο.

Στη βιομηχανία των δημοσίων σχέσεων, η οποία στις ΕΠΑ είναι μια κεφαλαιώδης βιομηχανία εδώ και πολύ καιρό, 60 χρόνια ή και

περισσότερο, αυτό γίνεται πολύ εύκολα αντιληπτό και στην πραγματικότητα, αυτός είναι ο σκοπός της. Να ένας από τους λόγους που αυτή η κοινωνία κατακλύζεται από δημοσκοπήσεις, έτσι ώστε οι επιχειρήσεις να μπορούν να αφουγκραστούν το λαϊκό σφυγμό, κι αν διαπιστώσουν πως κάτι άλλαξε, να μπορέσουν να δουλέψουν πάνω σ' αυτό. Να σε τι χρησιμεύουν οι δημόσιες σχέσεις, πολύ συνειδητά, με πλήρη κατανόηση. Όταν πηγαίνεις σ' αυτό που εκείνοι οι τύποι αποκαλούν «ιδρύματα υπεύθυνα για την κατήχηση των νέων», τα σχολεία και τα πανεπιστήμια, σ' εκείνο το σημείο τα πράγματα γίνονται πιο περίπλοκα. Γενικά στα σχολεία και στα πανεπιοτήμια οι άνθρωποι πιστεύουν πως τους λένε την αλήθεια. Ο τρόπος με τον οποίο λειτουργούν, με σπάνιες εξαιρέσεις, σε κάνει να μην μπορείς να ξεφύγεις απ' αυτά τα ιδρύματα, εκτός αν αποδεχθείς την κατήχηση. Συνεχώς υφίστασαι ένα ξεσκαρτάρισμα. Η ανεξάρτητη σκέψη ενθαρρύνεται στις επιστήμες αλλά αποθαρρύνεται σ' αυτά τα μέρη, κι αν οι άνθρωποι το κάνουν ξεσκαρτάρονται είτε σαν ριζοσπάστες είτε επειδή κάτι δεν πάει καλά μαζί τους. Δεν δουλεύει 100%, αλλά στην πραγματικότητα είναι καλύτερο για το σύστημα αν υπάρχουν εδώ κι εκεί μερικές εξαιρέσεις, δίνοντας την ψευδαίσθηση της αντιμαχίας ή της ελευθερίας. Αλλά γενικά, αυτή η κατάσταση δουλεύει.

Στα ΜΜΕ τα πράγματα είναι ακόμη πιο προφανή. Άλλωστε τα ΜΜΕ είναι εταιρείες, μεγάλες εταιρείες. Μερικές από τις μεγαλύτερες εταιρείες της χώρας. Οι ιδιοκτήτες και διευθυντές τους ανήκουν στην ίδια μικρή ελίτ των ιδιοκτητών και των διευθυντών που ελέγχουν την ιδιωτική οικονομία και το κράτος, κι έτσι έχουμε ένα πολύ περιορισμένο πλέγμα εταιρικών ΜΜΕ, κρατικών στελεχών και ιδιοκτητών. Μοιράζονται τις ίδιες αντιλήψεις, καταλαβαίνουν τα ίδια πράγματα κ.ο.κ. Αυτό είναι το ένα μεγάλο σημείο. Έτσι φυσιολογικά θα αντιληφθούν τα ζητήματα, θα τα καταπνίξουν, θα τα ελέγξουν και θα τα σχηματίσουν σύμφωνα με τα συμφέροντα των ομάδων που αντιπροσωπεύουν, τελικά σύμφωνα με τα συμφέροντα του ιδιωτικού τομέα της οικονομίας, να πού βασίζονται πραγματικά. Παραπέρα, τα ΜΜΕ έχουν και μια αγορά, τους διαφημιστές, όχι το κοινό. Οι άνθρωποι πρέπει να αγοράζουν εφημερίδες, γιατί σε διαφορετική περίπτωση οι διαφημιστές δεν θα διαφημίζονται εκεί. Οι εφημερίδες είναι έτσι σχεδιασμένες ώστε το κοινό να τις αγοράζει, προκειμένου να μπορούν ν' αυξήσουν τα διαφημιστικά τους κέρδη. Αλλά οι εφημερίδες ουσιαστικά πωλούν στους διαφημιστές

το κοινό και αφότου η επιχείρηση-εφημερίδα που πουλά έχει για αγορά της τις εταιρείες, έχουμε μια άλλη μέθοδο με την οποία το εταιρικό σύστημα ή γενικότερα το σύστημα της αγοράς, μπορεί να ελέγχει το περιεχόμενο των ΜΜΕ, μ' άλλα λόγια, αν με κάποιον τρόπο που δεν μπορούμε να φανταστούμε αρχίζουν να βγαίνουν από τη γραμμή, οι διαφημίσεις θα μειωθούν και κι αυτό είναι ένα εμπόδιο. Η κρατική εξουσία έχει το ίδιο αποτέλεσμα. Τα ΜΜΕ θέλουν να διατηρούν τη στενή τους σχέση με την κρατική εξουσία. Θέλουν να έχουν τις πηγές τους, να τα προσκαλούν στις συνεντεύξεις τύπου, θέλουν να συναγελάζονται με τους υπουργούς, όλα αυτά τα πράγματα. Για να συμβεί κάτι τέτοιο πρέπει να παίξεις το παιχνίδι και το να παίξεις το παιχνίδι σημαίνει να λες τα ψέμματά τους, χρησιμεύοντας ως ο μηχανισμός τους για την παραπληροφόρηση. Πέρα από το ότι πρόκειται να το κάνεις έτσι κι αλλιώς σύμφωνα με τα δικά σου συμφέροντα και την κοινωνική σου θέση, υπάρχουν αυτού του είδους οι πιέσεις που σε αναγκάζουν να ενταχθείς. Τελικώς έχουμε να κάνουμε μ' ένα πολύ στενό σύστημα ελέγχου.

Έτσι ερχόμαστε στην περίπτωση του μεμονωμένου δημοσιογράφου, ξέρετε, του νεαρού ατόμου που αποφασίζει να γίνει ένας τίμιος δημοσιογράφος. Λοιπόν, προσπαθήστε να κάνετε κάτι τέτοιο. Πολύ σύντομα θα μάθετε από τον αρχισυντάκτη σας ότι ξεφεύγετε λιγάκι, ότι είστε πολύ συναισθηματικοί, ανακατεύεστε υπερβολικά με την ιστορία, πρέπει να είστε πιο αντικειμενικοί, υπάρχει μια ολόκληρη στοίβα κωδικών λέξεων γι' αυτό, και αυτό που σημαίνουν αυτές οι κωδικές λέξεις είναι: «Μπες στη γραμμή μάγκα, αλλιώς έξω». Το να μπεις στη γραμμή σημαίνει να μπεις στην κομματική γραμμή. Κάτι που συμβαίνει τότε είναι πως κάποιοι φεύγουν. Αλλά αυτοί που αποφασίζουν να συμβιβαστούν, συνήθως αρχίζουν να πιστεύουν αυτά που λένε. Προκειμένου να προοδεύσεις πρέπει να λες συγκεκριμένα πράγματα, αυτό που θέλει ο αρχισυντάκτης, αυτό που παίρνεις από τα πάνω. Μπορείς να προσπαθήσεις να το πεις χωρίς να το πιστεύεις, αλλά τα πράγματα δεν θα λειτουργήσουν, οι άνθρωποι δεν είναι τόσο άτιμοι, δεν μπορείς να ζήσεις έτσι, μόνο ένα πολύ ιδιόρρυθμο άτομο μπορεί να κάνει κάτι τέτοιο. Έτσι αρχίζεις να τα λες και πολύ σύντομα διαπιστώνεις ότι τα πιστεύεις επειδή τα λες, και πολύ σύντομα είσαι μέσα στο σύστημα. Παραπέρα, υπάρχει πληθώρα αμοιβών αν μείνεις μέσα. Για τους ανθρώπους που παίζουν το παιχνίδι με τους κανόνες που θέτει μια πλού-

σια κοινωνία σαν τη δική μας, υπάρχουν άφθονες αμοιβές. Είσαι ευκατάστατος, προνομιούχος, πλούσιος, έχεις γοήτρο, αν το θέλεις έχεις μερίδιο στην εξουσία, αν σου αρέσουν αυτά τα πράγματα μπορείς να πας να γίνεις εκπρόσωπος του Υπουργείου Εξωτερικών ή κάτι παρόμοιο, είσαι σχεδόν στο κέντρο των προνομιούχων, μερικές φορές της εξουσίας, στην πιο πλούσια, πιο ισχυρή χώρα στον κόσμο, και μπορείς να προχωρήσεις όσο είσαι πολύ υπάκουος, δουλοπρεπής και πειθαρχημένος. Έτσι υπάρχουν πολλοί παράγοντες και οι άνθρωποι που είναι πιο ανεξάρτητοι είτε φεύγουν είτε τους διώχνουν. Σ' αυτή την περίπτωση σχεδόν δεν υπάρχουν εξαιρέσεις. Ο βαθμός του ελέγχου πάνω σ' αυτό είναι εκπληκτικός.

Η Κατασκευή της Συναίνεσης

*Η συνέντευξη που ακολουθεί δόθηκε το καλοκαίρι του 1983 στο καναδικό περιοδικό **Open Road,** που κυκλοφόρησε την Άνοιξη του 1984.*

ΕΡΩΤΗΣΗ: Σήμερα είστε περισσότερο γνωστός ως επικριτής της εξωτερικής πολιτικής των ΕΠΑ. Ποιο κοινό προσπαθείτε να προσεγγίσετε; Δεν φοβάστε μήπως απλώς κάνετε κήρυγμα σε ήδη προσηλυτισμένους;

ΤΣΟΜΚΣΥ: Γνωρίζω τον κίνδυνο, αλλά δεν πιστεύω ότι είναι πραγματικός. Οι μεγάλες ομάδες των «προσηλυτισμένων» - δηλαδή αυτοί που είναι βαθειά εμποτισμένοι από τις απλοϊκές και αμετάβλητες οιωνεί θρησκευτικές πεποιθήσεις - είναι τα μέλη της κατεστημένης ελίτ της ιντελλιγκέντσιας. Είναι όμως πολύ πειθαρχημένα για ν' ακούσουν αυτά που έχω να πω και τα γνωρίζουν, αν τα γνωρίζουν, μόνο μέσα από τις κατασκευές των διαφόρων μηχανισμών της κομματικής γραμμής. Έπειτα αδυνατούν να καταλάβουν κάθε τι που ξεφεύγει από τη δογματική καθαρότητα. Η αντίδραση μέσα στις διάφορες μαρξιστικές σέχτες και τα ανάλογα είναι παρόμοια, και για παρόμοιους λόγους.

Το κοινό που προσπαθώ να προσεγγίσω και σε κάποιο περιορισμένο βαθμό τα καταφέρνω, είναι διαφορετικό: εν μέρει, ένα είδος ακτιβιστών με λιγότερο δογματισμό απ' ότι η κατεστημένη φιλελεύθερη ιντελλιγκέντσια και οι μαρξιστικές σέχτες, εν μέρει το είδος του κοινού που ενδιαφέρεται γενικά και που το συναντάμε παντού: γύρω απ' τα πανεπιστήμια (κυρίως φοιτητές), εκκλησιαστικές ομάδες κλπ.

Δεν προσπαθώ να προσηλυτίσω, αλλά να πληροφορήσω: Δεν θέλω να με πιστέψει ο κόσμος, όσο δεν πρέπει να πιστέψει την κομματική γραμμή που επικρίνω - την ακαδημαϊκή εξουσία, τα ΜΜΕ, εκείνους που προπαγανδίζουν ανοιχτά υπέρ του κράτους, ή οτιδήποτε άλλο. Προφορικώς και γραπτώς προσπαθώ να επισημάνω αυτό που πιστεύω ότι είναι αλήθεια: αυτό που όταν κάποιος θέλει λίγο να εξερευνήσει και να χρησιμοποιήσει το μυαλό του, είναι πιθα-

νό να τον οδηγήσει στην ανακάλυψη πραγμάτων για τον κοινωνικό και πολιτικό κόσμο, που γενικά ΑΠΟΚΡΥΠΤΟΝΤΑΙ. Νοιώθω ότι πέτυχα κάτι αν οι άνθρωποι ενθαρρυνθούν και αρπάξουν την ευκαιρία να μάθουν κάτι για τους εαυτούς τους.

Υπάρχει ένας πολύ μεγάλος αριθμός ανθρώπων που έχουν ομογενοποιηθεί και σε μεγάλο βαθμό υποστεί την προπαγάνδα, αλλά κατά βάση παραμένουν σωστοί. Η προπαγάνδα με την οποία τους κατακλύζουν είναι αποτελεσματική όσο δεν αμφισβητείται, αλλά το μεγαλύτερο μέρος της τους επηρεάζει μόνο επιφανειακά. Όταν φτάσουν στο σημείο να εγείρουν ένα ζήτημα και να κινητοποιήσουν τα ευπρεπή ένστικτα και τη βασική ευφυΐα τους, πολλοί άνθρωποι γρήγορα ξεφεύγουν από τα όρια του δογματικού συστήματος και θέλουν να κάνουν κάτι για να βοηθήσουν εκείνους που πραγματικά υποφέρουν και καταπιέζονται.

Αυτό φυσικά αληθεύει λιγότερο για τις καλύτερα μορφωμένες και «περισσότερο επιτηδευμένες» (δηλαδή τις πιο αποτελεσματικά εμποτισμένες) ομάδες που είναι ταυτοχρόνως και πράκτορες και τα πλέον εξαπατημένα θύματα του συστήματος της προπαγάνδας.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποια θέση πιστεύετε ότι πρέπει να πάρουν οι Βορειοαμερικανοί αντιεξουσιαστές απέναντι στα απελευθερωτικά κινήματα του Τρίτου Κόσμου και ιδιαιτέρως τα πιο εξουσιαστικά, λενινιστικού-μαοϊκού τύπου κινήματα; Πιστεύετε ότι πρώτη μας προτεραιότητα πρέπει να είναι απλά να αντιταχτούμε στον ιμπεριαλισμό των ΕΠΑ;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Οι ΕΠΑ δεν εξελέγησαν Θεός και δεν έχουν κανένα δικαίωμα να επιβάλλουν με τη βία τη θέλησή τους στον Τρίτο Κόσμο. Πέρα από θέμα αρχής, υπάρχει κάποια ομοιότητα με την πρόσφατη ιστορία, που δείχνει ξεκάθαρα τα αποτελέσματα της πολύχρονης φιλανθρωπίας τους στην Κεντρική Αμερική, την Καραϊβική, στη Νοτιοανατολικη Ασία και αλλού. Συνεπώς, κάθε τίμιος άνθρωπος θα αντιταχθεί και θα προσπαθήσει να μπλοκάρει μια τέτοια επέμβαση, ακριβώς όπως στην περίπτωση υπονόμευσης ή επίθεσης από οποιαδήποτε άλλη δύναμη.

Αφού τελειώσαμε μ' αυτήν την αυταπόδεικτη αλήθεια, η στάση μας απέναντι στα «απελευθερωτικά κινήματα» του Τρίτου Κόσμου θα πρέπει να είναι να ανακαλύψουμε και να πούμε την αλήθεια γι' αυτά. Όταν μπορούμε να κάνουμε κάτι για να υπερασπίσουμε τους ανθρώπους που καταπιέζονται, για να ανακουφίσουμε τον πόνο ή για να διευρύνουμε τα περιθώρια της ελευθερίας, πρέπει να το κά-

νουμε, αν και το καλύτερο που μπορούμε να κάνουμε, πολύ συχνά, είναι να μη βάζουμε τα βρωμόχερά μας στις υποθέσεις τους. Πρέπει ακόμα να προσπαθούμε να προσφέρουμε εποικοδομητική βοήθεια σε λαούς που προσπαθούν να ξεπεράσουν αιώνες μιζέριας και καταπίεσης, εν μέρει γιατί είναι δίκαιο και σωστό και εν μέρει επειδή αναγνωρίζουμε αυτό που δημιούργησε η ΜΑΣΤΙΓΑ ΤΟΥ ΕΥΡΩΠΑΙΚΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ καθώς απλωνόταν στον κόσμο. Η εξωτερική παρέμβαση συνήθως στοχεύει στην επαύξηση των εξουσιαστικών και καταπιεστικών στοιχείων αυτών των κινημάτων και στην πραγματικότητα είναι σχεδιασμένη έτσι ώστε επιτευχθεί αυτός ο στόχος (η Κούβα και η Νικαράγουα είναι δύο προφανή παραδείγματα).

Δεν είναι σαφές αν υπάρχει κάποιος τρόπος για να ξεπεράσουν οι περισσότεροι λαοί του Τρίτου Κόσμου τα τεράστια προβλήματα που αντιμετωπίζουν, κάτι που ξεπερνά κάθε ιστορική μας εμπειρία. Οποιαδήποτε μικρή ευκαιρία μπορεί να υπάρχει για ευπρεπείς προοπτικές έχει περιοριστεί ή εξαλειφθεί από τη βία των μεγάλων δυνάμεων, που κινητοποιούνται εν μέρει από το φόβο ότι θα υπάρξει μια πετυχημένη ανάπτυξη πέρα από τον έλεγχο τους, και ότι αυτή η ανάπτυξη θα έχει μια «παραδειγματική επίδραση» που θα υποσκάψει την κυριαρχία τους σε άλλα μέρη. Αυτά είναι μερικά από τα δεδομένα του κόσμου και πρέπει να τα αντιμετωπίσουμε. Είναι εύκολο να κάνει κανείς κήρυγμα στον Τρίτο Κόσμο, είναι όμως πολύ πιο δύσκολο να κάνει εποικοδομητικές προτάσεις.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Υπήρξε τα τελευταία χρόνια μια αναβίωση της αριστερής πολιτικής δράσης στις ΕΠΑ;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Κατ' αρχήν η υποτιθέμενη εξασθένιση του ακτιβισμού τη δεκαετία του 70 ήταν εν μέρει μύθος. Στο κάτω-κάτω αυτή ήταν η περίοδος της ανόδου των φεμινιστικών και οικολογικών κινημάτων, και πολλών άλλων. Στην πραγματικότητα, από τη δεκαετία του '60 απόμεινε μια εξαπλωμένη ομάδα ακτιβιστών πολλών μορφών, που έκανε σημαντική δουλειά, σε γενικές γραμμές τοπικά προσανατολισμένη, και πολλοί νέοι άνθρωποι έγιναν μέλη ή ξανάρχισαν να συμμετέχουν. Καθώς το κράτος επανήλθε βαθμηδόν στη φυσική του στάση της στρατικοποίησης, της υπονόμευσης και της επιθετικότητας μετά τις σ' ένα βαθμό αποτυχίες στο Βιετνάμ και καθώς βάθαινε η οικονομική κρίση, αυτός ο ακτιβισμός γρήγορα αναδύθηκε σε κοινή θέα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ωστόσο στο βιβλίο «Ριζοσπαστικές Προτεραιότητες» λέτε ότι ούτε ο φεμινισμός ούτε τα οικολογικά κινήματα συνιστούν

πραγματική απειλή για τον καπιταλισμό - ενδεχομένως το αιτήματα και των δύο κινημάτων μπορούν να ικανοποιηθούν μέσα στο καπιταλιστικό σύστημα. Βλέπετε κάποια επαναστατική δυνατότητα σ' αυτά τα κινήματα, ή πιστεύετε ότι η εργατική τάξη παραμένει ο πιθανότερος εκπρόσωπος του επαναστατικού μετασχηματισμού;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Το φεμινιστικό κίνημα και σ' ένα βαθμό το οικολογικό, έχουν, πιστεύω, μια σημαντική και μόνιμη επίδραση στην κοινωνική σκέψη και πρακτική. Πρέπει ωστόσο να αναγνωριστεί πως ο καπιταλισμός μπορεί εύκολα να ενσωματώσει την ιδέα ότι τα άτομα είναι ανταλλάξιμα εργαλεία παραγωγής και ότι το περιβάλλον πρέπει να διατηρηθεί για να το εκμεταλλεύονται οι αφέντες του οικονομικού και πολιτικού συστήματος. Ένα ριζοσπαστικό και χειραφετικό κίνημα δεν είναι απαραίτητα και αντικαπιταλιστικό. Υπάρχουν πολλές μορφές εξουσίας και κυριαρχίας πέρα απ' αυτές του καπιταλιστικού συστήματος' αντιστοίχως, υπάρχουν πολλές μορφές «επαναστατικού μετασχηματισμού». Δεν πιστεύω ότι έχουμε να κάνουμε μ' ένα θέμα του τύπου «ή το ένα ή το άλλο», όπως τείνεις να υπονοήσεις με τη διατύπωση σου.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Το ίδιο το βιομηχανικό σύστημα δεν γίνεται απηρχαιωμένο;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Το βιομηχανικό σύστημα απέχει πολύ από το να είναι απηρχαιωμένο. Η μεγάλη πλειοψηφία του ανθρώπινου γένους δεν έχει εισέλθει καν στη βιομηχανική εποχή, ή έχει εισέλθει ελάχιστα, και στις προηγμένες βιομηχανικές κοινωνίες η παραγωγή χρησίμων αγαθών θέτει πραγματικά και άμεσα προβλήματα. Ένα τεράστιο πρόβλημα των προηγμένων βιομηχανικών κοινωνιών - Αγγλία και τώρα ΕΠΑ - είναι ότι χάνεται σ' ένα βαθμό η ικανότητα για χρήσιμη παραγωγή, κι αυτό είναι ένα γεγονός που εδώ και πολλά χρόνια το τονίζει ο Seymour Melman και αρκετοί άλλοι.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Βλέπετε να υπάρχουν προοπτικές για τη γέννηση ενός ελευθεριακού κοινωνικού κινήματος στις ΕΠΑ;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Πολύ συχνά τείνουμε να εντοπίζουμε ελευθεριακά στοιχεία σε διάφορες ομάδες ακτιβιστών που συνεχώς σχηματίζονται, εξαφανίζονται και μεταλλάσσονται σε κάτι άλλο. Μια από τις υγιείς πλευρές της αμερικανικής κοινωνίας και κουλτούρας είναι το σχετικά χαμηλό επίπεδο σεβασμού απέναντι στα προνόμια και ένας γενικός σκεπτικισμός απέναντι στην ιεραρχία και την εξουσία. Τονίζω το «σχετικός». Είναι μακρύς ο δρόμος. Η απουσία κάθε ζωντανής σοσιαλιστικής παράδοσης ή οποιασδήποτε κομματικής δομής δια-

φοροποιεί τις ΕΠΑ σε σχέση με τις άλλες βιομηχανικές κοινωνίες απ' αυτή την άποψη: Από τη μια αυτό οδηγεί στην απουσία συνέχειας στο διανοητικό και οργανωτικό επίπεδο των ακτιβιστών, όπως και σ' ένα γενικά εφήμερο και κινητικό χαρακτήρα στα περισσότερα απ' όσα συμβαίνουν εδώ- από την άλλη συχνά οδηγεί σε μια καλή διάθεση και σε νεωτερισμούς, πράγμα που βοηθάει και ενθαρρύνει τις ελευθεριακές τάσεις που συχνά έχουν αρκετά βαθειές ρίζες, έτσι πιστεύω. Δεν θα διακινδύνευα μια πρόβλεψη για το τι θα προκύψει.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πολλά από τα πολιτικά σου γραπτά κατευθύνονται εναντίον των «νέων μανδαρίνων», των διανοητικών υπηρετών της αμερικανικής εξουσίας και των αμερικανικών συμφερόντων. Γιατί πιστεύετε ότι είναι σημαντικό να αποκαλύπτεται η συμπαιγνία διανοουμένων-κράτους;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Έχει αναγνωριστεί εδώ και πολλά χρόνια ότι η «κατασκευή της συναίνεσης» είναι βασικό καθήκον στις κοινωνίες που δεν μπορούν να εγγυηθούν την υπακοή μέσω της βίας. Είτε το ξέρει, είτε όχι, ένα σημαντικό τμήμα της ιντελλιγκέντσιας αφιερώνεται σ' αυτόν το σκοπό. Το αποτέλεσμα είναι ένα σύστημα κατήχησης που συχνά είναι πολύ σημαντικό όσον αφορά την αποτελεσματικότητα του.

Το πρώτο βήμα προς την απελευθέρωση από την κυριαρχία είναι η αναγνώριση της ύπαρξης της, η κατανόηση του ότι η υποτιθέμενη αντικειμενικότητα και ουδετερότητα του κοινωνικού και πολιτικού σχολιασμού, ή απλώς του τρόπου παρουσίασης των ειδήσεων, αποκρύπτει προϋποθέσεις και ιδεολογικές αρχές τις οποίες πρέπει να αμφισβητήσουμε και οι οποίες καταρρέουν πολύ γρήγορα όταν εκτεθούν.

Έως ότου οι άνθρωποι απελευθερωθούν από το σύστημα της κατήχησης, θα συνεχίσουν να υποστηρίζουν τη βία των υπαρχόντων θεσμών. Αν μπορούν να απελευθερωθούν, μπορούν συχνά να το πολεμήσουν σε χώρες όπως η δική μας, όπου ο βαθμός της θεσμοποιημένης βίας είναι σχετικά χαμηλός σε ό,τι αφορά τουλάχιστον τους προνομιούχους. Έτσι πιστεύω ότι είναι σημαντικό το να αποκαλύπτουμε συνεχώς τη συνεχιζόμενη συμπαιγνία, είτε είναι σιωπηρή και υποσυνείδητη, είτε γίνεται αρκετά συνειδητά.

Αυτό είναι ένα ΑΚΑΤΑΠΑΥΣΤΟ ΚΑΘΗΚΟΝ, αφού οι μεγάλοι θεσμοί και οι υπηρέτες τους ποτέ φυσικά δεν θα πάψουν να κατασκευάζουν τον αντιληπτό κόσμο με τη μορφή που εξυπηρετεί τις ανάγκες τους. Είναι μεγάλο λάθος να πιστεύει κανείς ότι αν αποκα-

λυφθούν μια φορά τα ψέμματα του συστήματος της προπαγάνδας γύρω από, ας πούμε, τον πόλεμο του Βιετνάμ, δεν έχει νόημα να ασχοληθεί κανείς ξανά μ' αυτό το θέμα. Αντιθέτως, η ιντελλιγκέντσια θα διατηρήσει τη φυσική της δέσμευση να παλινορθώσει την κλονισμένη πίστη και με το πέρασμα του χρόνου θα το κάνει αρκετά αποτελεσματικά, εκτός αν κάποιοι την αμφισβητήσουν.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ως ένα, όπως περιγράφετε τον εαυτό σας, «στατιστικό λάθος», εννοώντας ότι άνθρωποι με ιδέες σαν τις δικές σας γενικώς αποκλείονται από σημαντικές θέσεις στις ΕΠΑ, πώς βλέπετε τον εαυτό σας ως διανοούμενο που διδάσκει σ' ένα από τα μεγαλύτερα αμερικανικά πανεπιστήμια, σε ό,τι αφορά το ρόλο σας ως μέλος της ίδιας ιντελλιγκέντσιας που κριτικάρετε, αλλά και σε σχέση με τους φοιτητές σας;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Στην πραγματικότητα έχω πολύ περιορισμένες επαφές με τη λεγόμενη ακαδημαϊκή ή διανοουμενίστικη κοινότητα, πέρα από λίγους φίλους και συναδέλφους. Όσο για τους φοιτητές, είναι άλλο θέμα. Βρίσκονται σε μια φάση της ζωής τους μοναδική ως προς τη δυνατότητα αμφισβήτησης και εξερεύνησης. Δεν έχουν κοινωνικοποιηθεί ολοκληρωτικά.

Είναι, όμως, ιδιαίτερα εντυπωσιακό να δει κανείς πόσο διαφορετικά αντιδρούν οι φοιτητές και η σχολή σε θέματα που αφορούν το πανεπιστήμιο ή γενικότερα την κοινωνία. Ας πάρουμε ένα μάλλον τυπικό παράδειγμα. Λίγα χρόνια πριν, το ΜΙΤ ουσιαστικά κανόνισε να πουληθεί το 1/3 του πυρηνικού μηχανικού τμήματος στον Σάχη του Ιράν. Όταν το σκάνδαλο βγήκε στη δημοσιότητα, έγινε πολύς θόρυβος στο πανεπιστήμιο, που κατέληξε σε δημοψήφισμα μεταξύ των φοιτητών με 80% να διαφωνεί με την πώληση. Υπήρξε και μια σειρά συνελεύσεων της σχολής με μεγάλη συμμετοχή (κάτι το σπάνιο) που κατέληξαν σε ψηφοφορία, όπου το αποτέλεσμα έδειξε ότι το 80% περίπου ενέκρινε την πώληση.

Η σχολή είναι απλώς οι φοιτητές μερικών ετών, αλλά η διαφορά των αντιδράσεων σ' ένα θέμα απλής ακαδημαϊκής ελευθερίας, πέρα από τις προφανείς ευρύτερες επιπτώσεις, αντανακλά το ότι οι φοιτητές είναι σήμερα λειτουργικό μέρος της θεσμισμένης δομής εξουσίας. Είναι αυτό το βήμα προς την αποδοχή και την υπακοή που έχει σημασία να προσπαθήσουμε να αποτρέψουμε. Αν γίνει, αυτά που θ' ακολουθήσουν είναι απολύτως προβλέψιμα.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Άρα πιστεύεις ότι ένα μεγάλο αμερικανικό πανεπιστήμιο

είναι κατάλληλο μέρος για ελεύθερη εκπαίδευση και ανεξάρτητη σκέψη.

ΤΣΟΜΣΚΥ: Μέχρι σήμερα, αφού τα πανεπιστήμια προσφέρουν ευκαιρίες για ελεύθερη έρευνα και έκφραση θα ήταν τρέλλα να μην τα χρησιμοποιήσουμε, προσπαθώντας ταυτοχρόνως να διευρύνουμε αυτές τις ευκαιρίες. Αυτό μπορεί να γίνει. Έγινε πράγματι με μεγάλη αποτελεσματικότητα από το φοιτητικό κίνημα τη δεκαετία του '60, κι αυτός είναι ένας από τους λόγους που ήταν τόσο μισητό και που διεσύρθη σε τέτοιο βαθμό από τους φρουρούς της ιστορίας, των οποίων τα προνόμια και η εξουσία απειλήθηκαν από την πίεση των φοιτητών για ελεύθερη έρευνα και οι οποίοι τώρα πρέπει να καλύψουν τους πραγματικούς τους φόβους με το πρόσχημα ότι η βασική πίεση του φοιτητικού κινήματος ήταν ολοκληρωτική, σταλινική, αντίθετη στην ακαδημαϊκή ελευθερία κλπ. Υπάρχει μια ολόκληρη φιλολογία διαστρέβλωσης πάνω σ' αυτό το θέμα, που φυσικά λαμβάνεται ιδιαιτέρως υπ' όψη από τους κύκλους της διανόησης.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Οι αναρχικοί, από τον Godwin ως τον Goodman, ανέπτυξαν ελευθεριακές θεωρίες της εκπαίδευσης εξαιρετικά επικριτικές απέναντι στα συμβατικά εκπαιδευτικά συστήματα που ελέγχονται από το κράτος. Τι σκέφτεστε πάνω στην ελευθεριακή παράδοση της εκπαιδευτικής σκέψης;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Πιστεύω ότι συχνά εξέφρασε με αποτελεσματικότητα κρίσιμες, σημαντικές αξίες. Τα σχολεία λειτουργούν με διάφορους τρόπους ως όργανα κατήχησης, όχι μόνο σε ό,τι αφορά το διδακτικό περιεχόμενο, αλλά το ύφος και τον τρόπο διδασκαλίας και οργάνωσης, ήδη από τα πρώτα σχολικά χρόνια.

Οι φοιτητές ανταμοίβονται για την υπακοή και την παθητικότητα - ένα από τα αποτελέσματα είναι ότι στα ιδρύματα των ελίτ οι φοιτητές συνήθως προεπιλέγονται γι' αυτά τα χαρακτηριστικά τους και προσηλυτίζονται πιο αποτελεσματικά απ' ότι αλλού.

Αυτοί δεν είναι φυσικοί νόμοι. Είναι δυνατό τα σχολεία να υιοθετήσουν αξιακά τις δημιουργικές παρορμήσεις που είναι μάλλον φυσιολογικές στην παιδική ηλικία και να ενθαρρύνουν τη μόνιμη θέληση πρόκλησης της κατεστημένης θεωρίας και εξουσίας. Στην πραγματικότητα, αυτό πραγματοποιείται σχεδόν στο ανώτερο επίπεδο των φυσικών επιστημών, όμως πολύ σπάνια συμβαίνει αλλού. Γι' αυτό το λόγο, η εκπαίδευση στις φυσικές επιστήμες ίσως είναι ένας καλός τρόπος για να προετοιμαστεί κανείς για μια ζωή σοβαρής δέσμευσης σε κοινωνικά και πολιτικά ζητήματα.

Προσωπικά ήμουν λίγο τυχερός μια και ως το γυμνάσιο πήγαινα σε τέτοιο σχολείο - ακολουθούσε τις απόψεις του Dewey, δεν ήταν ελευθεριακό όπως το εννοούμε εμείς, αλλά ενθάρρυνε την ανεξάρτητη σκέψη και την αυτο-πραγμάτωση με την καλύτερη έννοια. Μόνο όταν πήγα σ' ένα δημόσιο γυμνάσιο, παραδείγματος χάριν, ανακάλυψα ότι ήμουν καλός μαθητής. Στην προηγούμενη σχολική μου εμπειρία θεωρούνταν δεδομένο ότι όλοι ήταν. Ως τότε οι μαθητές «κρίνονταν», όχι σε σχέση ο ένας με τον άλλο, αλλά σε σχέση με το τι κατάφερναν.

Αυτού του τύπου η ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ είναι θεμελιωδώς ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΗ, με την καλύτερη έννοια, και γι' αυτό σπανίως επιχειρήται, αλλά είναι δυνατό να γίνει ακόμα και μέσα στους θεσμικούς περιορισμούς των κοινωνιών μας με τη σημερινή τους μορφή, και η προσπάθεια δημιουργίας και διεύρυνσης τέτοιων δυνατοτήτων αξίζει τον κόπο και τον αγώνα. Αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό στο πλαίσιο του κρατικού εκπαιδευτικού συστήματος ή απο-παιδευτικού συστήματος.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχετε υποστηρίξει ότι οι γλωσσολογικές θεωρίες σας έχουν επαναστατική σημασία. Γιατί πιστεύετε ότι το θεωρητικό σας έργο στη γλωσσολογία είναι σημαντικό και ποια είναι η σχέση αυτής του έργου με τις πολιτικές σας απόψεις και την κοινωνική απελευθέρωση γενικότερα; Με άλλα λόγια, τι σχέση έχουν οι έμφυτες δομές και η γενετική γραμματική με την ανθρώπινη απελευθέρωση;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Μια προειδοποίηση: Δεν ισχυρίζομαι ότι οι γλωσσολογικές μου θεωρίες έχουν επαναστατική σημασία. Μάλλον ότι απλώς προτείνουν ιδέες για τη μορφή που μπορεί να πάρει μια ελευθεριακή κοινωνική θεωρία.

Δεν πρέπει κάποιος να ισχυρίζεται περισσότερα απ' όσα μπορούν να αποκαλυφθούν. Σίγουρα κανείς δεν μπορεί απλώς να εξάγει κοινωνικά και πολιτικά συμπεράσματα από οποιεσδήποτε αντιλήψεις μέσα στη γλώσσα. Μάλλον ίσως είναι δυνατό να αρχίσουμε να αντιλαμβανόμαστε, έστω και αμυδρά, το πώς οι έμφυτες δομές του μυαλού μπορούν να οδηγήσουν σ' έναν εκπληκτικό πλούτο κατανόησης, όπως και να αποτελέσουν τη βάση για την εισαγωγή στην ανθρώπινη δράση και σκέψη. Σ' αυτή τη βάση μπορούμε να ελπίζουμε - είναι μόνο μια ελπίδα - ότι θα μπορέσουμε να δείξουμε, κάποια μέρα, ότι οι δομές εξουσίας και ελέγχου περιορίζουν και διαστρεβλώνουν τις εσωτερικές ανθρώπινες ικανότητες και ανάγκες, και να θέσουμε τη θεωρητική βάση για μια κοινωνική θεωρία που

θα καταλήξει σε πρακτικές ιδέες για το πώς θα ανατρέψουμε αυτές τις δομές. Υπάρχουν όμως τεράστια κενά σε οποιοδήποτε παρόμοιο επιχείρημα, κάτι στο οποίο πάντοτε, με πολύ αγώνα, δίνω ιδιαίτερη έμφαση.

Η ελπίδα μου και η διαίσθηση μου είναι ότι η αυτεκπληρούμενη και δημιουργική εργασία είναι μια ΘΕΜΕΛΙΩΔΗΣ ΑΝΘΡΩΠΙΝΗ ΑΝΑΓΚΗ, και ότι η απόλαυση μιας πρόκλησης που την ξεπερνάμε με μια πετυχημένη εργασία, η άσκηση των επιδεξιοτήτων και της μαστοριάς, αποτελούν ουσιώδες μέρος μιας πλήρους και με νόημα ζωής. Το ίδιο ισχύει και τη δυνατότητα κατανόησης και διασκέδασης με τα επιτεύγματα των άλλων, που συχνά ξεπερνούν αυτά που μπορούμε να κάνουμε εμείς, όπως και όταν δουλεύουμε δημιουργικά σε συνεργασία με τους άλλους.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Έχετε περιγράψει τον εαυτό σας ως έναν «ετερόφωτο συνταξιδιώτη» του αναρχισμού και ως «αναρχικό σοσιαλιστή». Πώς ακριβώς βλέπετε τον εαυτό σας σε σχέση με τον αναρχισμό ως φιλοσοφία και τον αναρχισμό ως κίνημα;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Αυτό που πιστεύω πως είναι το πιο σημαντικό για τον ΑΝΑΡΧΙΣΜΟ ως «φιλοσοφία» (όρο με τον οποίο αισθάνομαι άβολα), είναι η αναγνώριση ότι υπάρχει και θα υπάρχει πάντοτε μια ανάγκη να ανακαλύψουμε και να ξεπεράσουμε τις δομές της ιεραρχίας, της εξουσίας, της κυριαρχίας και τους περιορισμούς της ελευθερίας, δουλεία, μισθωτή δουλεία, ρατσισμό, σεξισμό, αυταρχικά σχολεία κλπ, μια για πάντα. Αν η ανθρώπινη κοινωνία προοδεύει ξεπερνώντας κάποιες απ' αυτές τις μορφές της καταπίεσης, θα αποκαλύψει άλλες, ειδικά όπως προχωρούμε από την αντιμετώπιση των προβλημάτων των ζώων στην αντιμετώπιση των προβλημάτων των ανθρώπων, κατά πως είπε ο Μαρξ.

Ο αναρχισμός δεν νομοθετεί οριστικές λύσεις γι' αυτά τα προβλήματα. Τον βλέπω μάλλον σαν μια πρακτική «φιλοσοφία», εμπνευσμένη από το όραμα για ένα μέλλον πιο ελεύθερο και πιο αγώγιμο μ' ένα πολύ ευρύ πεδίο των ανθρωπίνων αναγκών, πολλές από τις οποίες δεν είναι καν σε θέση να καθοριστούν κάτω από τους διανοητικούς και υλικούς περιορισμούς της παρούσας ύπαρξης μας.

Ο καθένας από μας θα δεσμευτεί για την επίλυση των προβλημάτων που θεωρεί πιο πιεστικά, αλλά θα πρέπει να είμαστε έτοιμοι να μάθουμε από τους άλλους τα όρια των δικών μας αντιλήψεων και κατανοήσεων, κάτι που πάντοτε θα είναι εξαιρετικά σημαντικό.

Μόνο έτσι μπορεί ο αναρχισμός να είναι ένα «κίνημα». Δεν θα είναι ένα κόμμα με μέλη και ένα οριστικό δόγμα

ΕΡΩΤΗΣΗ: Πώς ενστερνιστήκατε τέτοιες ιδέες; Είναι αλήθεια ότι ε-πηρεαστήκατε από το κίνημα των κιμπούτς στο Ισραήλ όταν είσα-σταν νέος;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Ναι, επηρεάστηκα από το κίνημα των κιμπούτς και στην πραγματικότητα έζησα για λίγο σ' ένα κιμπούτς και παραλίγο να μείνω. Πιστεύω ότι η εμπειρία στο κιμπούτς έχει μεγάλη αξία, δεν πρέπει ωστόσο να ξεχνάμε (όπως πήγα κάποιες φορές να το κάνω) ότι η ιστορική ιδιαιτερότητα του κινήματος των κιμπούτς στο Ισραήλ περικλείει πολλές σοβαρές ατέλειες, κάποιες φορές και ε-γκλήματα. Πρέπει να εξετάζουμε και άλλες όψεις της εμπειρίας, πα-ραδείγματος χάριν τις μορφές εξαναγκασμού που απορρέουν από την ανάγκη για αποδοχή σε μια έντονα συνδεδεμένη κοινότητα, αυ-τό δέν πιστεύω πως είναι ένα ασήμαντο ζήτημα.

Στ' αλήθεια δεν μπορώ να πω πώς έγινε και επηρεάστηκα από τις αναρχικές ιδέες- δεν μπορώ να θυμηθώ κάποια εποχή που να μην ήμουν τόσο επηρεασμένος.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Ποια είναι, γενικά, η άποψη σας για τον Μαρξ και τον μαρξισμό;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Ο Μαρξ ήταν άνθρωπος όχι Θεός. Η έννοια του «ΜΑΡΞΙ-ΣΜΟΥ» ανήκει στην ιστορία της οργανωμένης θρησκείας και δεν πρέπει να χρησιμοποιείται σοβαρά από έναν ελεύθερο και ανεξάρ-τητο άνθρωπο. Ο Μαρξ ήταν μια μεγάλη διανοητική μορφή και θα ήταν χαζό να μην μάθουμε απ' αυτόν ή να μην εκτιμήσουμε σωστά τη συνεισφορά του. Ήταν, όπως όλοι, περιορισμένος όσον αφορά τις αντιλήψεις και τις κατανοήσεις του. Η προσωπική του συμπερι-φορά (ας μην την μπερδεύουμε με τη σκέψη του) άφηνε συχνά πολ-λά ερωτηματικά, για να μη θεωρηθεί ότι υπερβάλλω. Υπάρχουν και πολλά επικίνδυνα και καταστροφικά στοιχεία στις ιδέες του, κάποια από τα οποία αποτέλεσαν τη βάση για τα χειρότερα στοιχεία της λενινιστικής σκέψης και πρακτικής.

ΕΡΩΤΗΣΗ: Μια τελευταία ερώτηση: Τι επιφυλάσσει το μέλλον για τον Νόαμ Τσόμσκυ; Ποια είναι τα σχέδια και οι ελπίδες σας;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Επιτρέψτε μου να θέσω διαφορετικά το ερώτημα και να ρωτήσω τι επιφυλάσσει το μέλλον για όλους μας. Δεν βλέπω κάποιο σημαντικό λόγο για να πιστέψουμε ότι το μέλλον θα είναι πολύ μακ-κρύ. Μια ψυχρή ματιά στα γεγονότα δείχνει ότι βαδίζουμε αμείλι-κτα προς έναν πυρηνικό πόλεμο, που πολύ πιθανόν να προκύψει

από ένα λάθος, μάλλον στο πλαίσιο κάποιας τριτοκοσμικής σύγκρουσης που θα εμπλέξει τις υπερδυνάμεις. Αυτό όμως τελικά δεν θα πρέπει να αποκρύπτει το ότι μεγάλο μέρος του ανθρώπινου γένους αντιμετωπίζει καθημερινά και συνεχώς την καταστροφή από την πείνα και τις αρρώστειες, για να μη μιλήσουμε για την εξαντλητική δουλειά, τη αξιοθρήνητη φτώχεια και την καταπίεση. Αυτά είναι δεδομένα, και δυστυχώς νομίζω πως πρόκειται για δεδομένα που αρκούν για ν' απαντήσουν στην ερώτηση.

Για λόγους προσωπικής πνευματικής υγείας και ίσως ως μέτρο αυτο-ικανοποίησης, περιμένω επίσης να αφιερώσω όσο το δυνατόν περισσότερο χρόνο και ενέργεια μπορώ, στα πνευματικά προβλήματα που πάντοτε με έλκουν. Συμβαίνει το επαγγελματικό μου πεδίο να βρίσκεται σήμερα σ' ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον στάδιο και ιδίως προσεγγίζει την πρώτη πραγματική «επιστημονική επανάσταση» πέρα από τις φυσικές επιστήμες. Κάποιες φορές έχω μια τρελλή φαντασίωση, ότι αυτός ο στόχος θα επιτευχθεί τη στιγμή ακριβώς που ο πυρηνικός πόλεμος θα βάλει τέλος σ' όλες αυτές τις προσπάθειες, ίσως όμως να πρόκειται για μια ακόμη αυτο-ικανοποίηση.

ΕΡΩΤΗΣΗ:...Μιλάμε για τα πανεπιστήμια σαν κέντρα μάθησης ή σαν προαγωγούς της εθνικής άποψης. Ένα προφανές συμπλήρωμα των πανεπιστημίων είναι τα ΜΜΕ, δηλαδή ο εθνικός τύπος και η τηλεόραση. Τι ρόλο βλέπεις να παίζουν τα ΜΜΕ στην επιρροή των ανθρώπων όσον αφορά τις εκτιμήσεις τους για τις πράξεις της αμερικανικής κυβέρνησης στο εξωτερικό και στο εσωτερικό;

ΤΣΟΜΣΚΥ: Πρέπει πρώτα απ' όλα να διερωτηθούμε τι είναι τα ΜΜΕ. Τα εθνικά ΜΜΕ είναι μεγάλες εταιρείες, που κατέχονται ή συνδέονται με ακόμη μεγαλύτερες εταιρείες. Έχουν ένα προϊόν και μία αγορά. Η αγορά είναι οι άλλες επιχειρήσεις, δηλαδή οι διαφημίσεις. Αυτές είναι που στηρίζουν τα ΜΜΕ. Και το προϊόν το οποίο παράγουν είναι το κοινό. Για τα εθνικά ΜΜΕ των ελίτ, αυτό το κοινό γενικά είναι οι προνομιούχοι. Να τι αυξάνει τα κέρδη των διαφημιστών. Έτσι, από μια αυστηρώς οικονομική σκοπιά, τα ΜΜΕ είναι μεγάλες εταιρείες που πουλούν προνομιούχο κοινό σε άλλες επιχειρήσεις. Παραπέρα, υπάρχουν πολλές διευθυντικές θέσεις στα ΜΜΕ. Οι συντάκτες κλπ, είναι τμήμα ενός περιορισμένου τομέα προνομίων, που βασικά κατέχει και ελέγχει την κοινωνία. Μοιράζονται τις ίδιες προοπτικές, ενώσεις και συμφέροντα. Υπάρχει μια συνεχής ροή ανάμεσα στις διευθυντικές θέσεις στα ΜΜΕ, την κυβέρνηση και τις εταιρείες, που τείνει να κρατά τα ΜΜΕ στην ορθή γραμμή, αν υπάρχει κάποια πιθανότητα παρέκκλισης απ' αυτήν. Έτσι είναι απολύτως φυσικό να αναμένουμε, και στην πράξη αυτό ανακαλύπτουμε, ότι τα ΜΜΕ τείνουν να παρουσιάζουν μια πνιγηρή εικόνα του κόσμου που ταιριάζει με τα συμφέροντα και τις ανάγκες των τομέων του πληθυσμού που υπηρετούν και αντιπροσωπεύουν. Βασικά μιλάμε για το κρατικο-εταιρικό σύμπλεγμα που συνιστά την ιδιοκτησιακή και διευθυντική ομάδα της οικονομίας και της κοινωνικής ζωής. Τα ΜΜΕ είναι απλώς οι ιδεολογικοί θεσμοί αυτού του συμπλέγματος. Εξ ου και τείνουν να υποστηρίζουν ένα φάσμα γνώμης που εκτείνεται από τους αποκαλούμενους φιλελεύθερους, έως του συντηρητικούς. Δεν πιστεύω σε κανέναν από αυτούς τους δύο όρους, οι οποίοι αντανακλούν ουσιαστικά το φάσμα των εναλλακτικών προτάσεων που αφορούν σοβαρά ζητήματα τακτικής ανάμεσα στις ομάδες των ελίτ, οι οποίες συνθέτουν τις κρατικο-εταιρικές ομάδες ιδεολογικής διεύθυνσης. Είναι ένα μάλλον στενό φάσμα.